Dünden Hatıralar

Münif Fehim ve Ercument Ekrem

7 GÜN NEŞRİYATI

Dünden Hatıralar

Resimler

Münif Fehim

Yazılar

Ercüment Ekrem

☆

YEDİGÜN NEŞRİYATI

Peşin Birkaç Söz

BABIÂLİ caddesinin bin türlü dedikodusu içinde, onlardan hiç birine karışmadan, kendi halinde ve şuurlu, programlı bir surette çalışmaktan zevk duyan Sedat Simavî'nin her sene, binlerle okuyucusuna bir, iki nefis albüm arzetmek âdetidir.

Hem ressam, hem de muharrir olduğu için güzel resimden ve iyi yazıdan pek iyi anlıyan Sedat, bu albümlerin tertibinde azamî itinalı ve hattâ titiz davranır. Ve bundan dolayıdır ki, o albümler çok miktarda basıldığı halde hemen kapışılır ve ikinci bir baskı daha yapmak zarureti hâsıl olur.

Türk büyükleri, İstanbul âbideleri, ve daha önce çıkan albümler bugün piyasada zorlukla bulunuyor.

Sedadın bir hususiyeti de kendilerine iş havale ettiği kimselerden azamî istifade etmeyi bilmesidir.

Bununla beraber Sedat herhangi bir işi havale ettiği kabiliyetlerin hususiyetlerine de fevkalâde hürmetkârdır.

İşte şu gördüğünüz eser de, memleketimizin en yüksek resim sanatkârlarından Münif Fehimin bütün ruhunu, zevkini, fırçasının baha biçilmez kudretini bulursunuz.. Fakat o bütünlük içerisinde Sedadın da tesirini az çok sezmemek mümkün değildir. Ve siz bu eseri pek beğeniyor iseniz bu muzaaf kıymetinden dolayıdır.

Mevzua gelince.. İstanbul kadar cazip hangi mevzu vardır? Millî varlığımızın göz bebeği olan bu şehir tarihi ile, âbidelerile, ananelerile, mazisi ile, manzaraları ile, dünyanın [sekizinci harikası] olarak ebedzinde bir şöhrete maliktir.

Şarkın ve garbın en seçkin sanatkârlarına, en güzel eserlerini ilham etmiş bulunan İstanbulumuzun inkılâpların süratli seyri önünde değişen, kaybolan yakın maziye ait bir takım hususiyetlerini kayıt ve tesbit eylemek yerinde bir hizmet olurdu.

İşte Sedat Simavî şu albümle bunu yapmak, yakın sosyal tarihimizi yazacak olanlara sahih bir [doküman = vesika] armağan etmek istemiştir.

Bu nazik vazifeyi de Müniften başka hangi sanatkâra havale edebilirdi? Münif tam manasile İstanbul çocuğudur. Bu tarihî beldenin içinde doğdu, içinde büyüdü ve ince ruhlu babasından, İstanbulu tanımayı, sevmeyi öğrendi.

Usta fırçasile tesbit ve teyit eylediği mevzulardan hiç biri ona yabancı değildir. Ve siz de, eğer o devirlere yetişmiş iseniz, bu sayfaların her birinde kendi mazinizi bulmak, hatırlamakla şüphesiz ki, zevk duyacaksınız.

Albümün her yaprağı, kendi çocukluğunuzun, kendi gençliğinizin birer ufak ve munis safhasıdır.

Münif sizi şimdi Kâğıthaneye götürecek, dere kenarındaki âlemleri, iki çifte piyade kayıklarının içindeki tül yüzlü, sis bakışlı yosmaları, sazlı sözlü cünbüşleri gözlerinizin önünde canlandıracak. Oradan orta oyununa.. Beyazıtta kurulan Ramazan sergisine, Hasanın tiyatrosuna, sünnet düğününe, mahalle mektebine.. hâsılı sizin kendi mazinizi ilgilendiren bir hayal âlemine ulaştıracak..

Oralarda kendi kendinizi tanıyacak, hafızanızda yığınla canlanan hatıralar arasında derin bir haz duyacaksınız.

«Geçmiş zaman olur ki, hayali cihan değer!» sözünün kaili bulunan hisli Türk şairi bu mısraile, insanları umumiyetle zebun eden hasretin tercümanı olmuştur.

Maziye tahassür hiç bir vakit irtica demek değildir. Olsa olsa, bir daha dönülemiyecek mesut gençlik diyarının daüssılası sayılır.

Ve biz, Sedatla Münifin sanat iştirakile vücude gelen şu albümü karıştırırken devri, dekoru değil, o devire ve o dekorun içine karışmış ve birlikte kaybolmuş kendi varlığımızın bir parçasını özliyeceğiz.

Üstat Recaizade Ekrem kendi akranı bulunan Ebuzziya merhumla bir gün karşı karşıya gelince:

— Gel de seninle bugün maziden konuşalım, bilsen ne türlü bahar, güneş ve ışık ihtiyacı duyuyorum? demişti.

Bahar, güneş ve ışık!..

Eski hatıraların muhtevası her zaman budur. Onları kuşatan perde ne kadar köhne ve karanlık olsa da!..

Ercüment Ekrem Talû

KARAGÖZ

KARAGÖZ Bursada doğmuş, fakat şüphe yok ki, İstanbulda gelişmiş.. Türk zevkinin öz evlâdıdır. Onun, Osmanlı hakanlarının son payıtahtına nasıl ve ne zaman geldiğini pek iyi bilemiyoruz. Fakat Evliya Çelebinin bir kaydından anlıyoruz ki, Yıldırım Beyazıt devrindeki Kör Hasan adında bir zat, padişahın huzurunda hayal perdesi kurup Karagöz oynatmış. Menba zikretmiyen bazı müsteşriklerin kavlince ise, hayal oyunu koca Fatihin sarayına da yabancı değilmiş.

Daha sonraları, 1539 da, Kanunî Süleymanın şehzadeleri için yaptırdığı sünnet düğünü ile, 1582 de Üçüncü Muradın oğlu Mehmedin sünnet düğününde sevimli Karagözümüzü Hacivatla karşı karşıya, ortalığı şenlendirmiş biliyoruz.

On yedinci asırda ise, Evliya Çelebi, hayalin İstanbulda ne türlü rağbet gördüğünü ve revaç bulduğunu uzun uzun anlatıyor. Ve bahsettiği [hayalbaz] lar arasında o vakit yüksek bir sanatkâr sayılan Mehmet Çelebinin adını anıyor. Bu Mehmet Çelebi, yukarıda zikrolunan Kör Hasanın torunu imiş. Birkaç dil bilir, musikiden iyi anlar, hem şair hem de hattatmış. Haftada iki gece Dördüncü Muradın huzurunda hayal oynatırmış. Evliya Çelebi bu pür marifet zat hakkında der ki: «Hasan oğlu, Hacivattan, Karagözden, akşamdan sabahadek on beş saatte iki tasvir oynatıp gûnagûn taklitler edip herkesi müstağriki hayret ederdi. Tabu mertebeyülmal olduğu kadar ebülkelâm idi...»

Mehmet Çelebi, yine Evliyanın rivayetince üç yüz oyun bilirmiş. Civan Nigâr, Hoppa, Dilsizler, Dilsiz Arap ve Arnavut, Bekri Mustafa ile Dilenci Arap, Mirasyedi, Hamam oyunu vesaire diye bir kısmını saydığı bu oyunlardan yalnız Hamam oyunu bizim çocukluğumuza kadar perdede görünmekte devam etmiştir.

İşte hayal oyunu böyle her devirde, biribirinden mahir üstatlar elinde gün günden inkişaf ederek İstanbulun belli başlı eğlence vasıtalarından biri olmuştu.

Buna, sanılacağı gibi sadece çocuklar değil, her yaştan ve her sınıftan halk ziyadesile rağbet göstermekte idi. İkinci Abdülhamit devrinde Kâtip Salih, Serçe Mehmet, Şeyh Fehmi gibi mühim ve meşhur hayalbazlar yetişmiştir. Bunların içinde en meşhuru Kâtip Salihti. Bu zat Karagöz oyununun tekniğinde olsun, mevzularında olsun, hoşa giden yenilikler yapmıştır. Yakın vakitte Darülâcezede ölen Serçe Mehmede gelince onun hakkında da: «Bu sanatı alıp götürdü!» diyebiliriz.

Ahmet Rasim merhumun «Muharrir bu ya!» adlı eserinde bu Serçe Mehmede dair hoş bir fıkra vardır: Mehmet, bir gece yıldız sarayında, Abdülhamidin huzurunda hayal oynatıyormuş. Bir yerde oyun icabı:

Aya bak, yıldıza bak,
Şu karşıki kıza bak!

demek lâzım gelirmiş. Serçe Mehmet, tam «aya bak..» dediği sırada, bir de perdenin sağ tarafına baksın ki, Abdülhamit onu gözetliyor. Bir anda, aklına, yıldız kelimesinin böyle yerde ne türlü netameli olacağı gelivermiş, ve derhal:

Aya bak, havaya bak,
Karşıki tavaya bak!

deyip tehlikeyi atlatmış.

Hayal perdesi, ekseriya Ramazanlarda, içerileri nisbeten genişçe olan mahalle kahvelerinde kurulurdu. Lâkin Ramazandan gayri vakitte de, İstanbulun birçok yerlerinde, haftanın muayyen geceleri Karagöz oynattıran kahvehaneler yok değildi. Ve buralarda mahalle halkı, hattâ civar mahallelerde oturanlar bile can atarak gelirlerdi.

Lâkin, perdenin karşısında ön sıraları işğal eden çocukların neşesi, sevinci görülecek şeydi! Perdenin arkasında, hayalci, titrek ve donuk bir ışık veren, beziryağına batırılmış uslupaları tutuşturur, fakat «göstermelik» denilen ve perdede sabit duran tasviri bir türlü kımıldatmaz, afacanların da sabrı tükenirdi. O zaman, el çırparak, hep bir ağızdan tuttururlardı:

Başlar mısın, başlıyalım mı?
Karagözün evini taşlıyalım mı?

Bu tekerleme birkaç defa terennüm edildikten sonra, göstermelik, yerinden ağır ağır kalkar, perdenin arkasında bir tef gürültüsüdür başlar. Derinden derinden Hacivadın ağdalı, boğuk sesi duyulurdu:

«Nakşı sunğun remzeder hüsnünde rüyet perdesi,»

«Hâcei hükmü ezeldendir hakikat perdesi..»

«... Bu hayalî âlemi gözden geçirmektir hüner»

«Nice kare gözleri mahvetti sûret perdesi..»

Of! hey hak! Perdemi sanmayın bezden,
Hisse alın siz bu sözden..

Of! Bana bir yârı vefâdar olsa.. ol söylese, ben dinlesem...

Ve hemen arkasından, Karagözün munis, şirin yüzü görünür, köftehor, cinaslarile, tavırlarile, Hacivada ettiği sarakalarla ortalığı gülmeden katıltır, kırar geçirirdi.

O lâübali kahvehane muhitinin, tütün dumanlarına, kırık pencerelerden içeriye zehir gibi giren soğuk, iskemlelerin biçimsizliğine ve rahatsızlığına rağmen, kendine göre bir sevimliliği vardı. Ve şüphesiz ki, bu havayı, seyircileri bol bol güldürerek, gönüllerdeki pası dağıtan, neşe ve neşat saçan, yüzlerce yıllık Karagözle onun kafadarları yaratıyordu.

Kendi çocukluğumun, hayal perdesine borçlu kaldığı eşsiz neşe gecelerini yadettikçe, sinemadan ayni zevki elbette duyamıyan bugünün çocuklarına, zamanın birer öksüzü gibi acıyasım **geliyor.**

Biz Karagözü öldürmiyecektik. Ona pek yazık oldu. Hayal perdesi bize atalarımızdan kalma mirasa dahildi. bilhassa halkın mütevazi tabakası hayatın üzüntülerini, kış gecelerinin bitip tükenme bilmiyen uzun saatlerini onunla oyalıyordu.

Ayni zamanda, hayal perdesinin repertuvarı İstanbulun âdetlerinin ve ananelerinin küçük ölçüde bir tarihi demekti. Gelmiş geçmiş devirlerin kıyafetlerini, tâbirlerini, içtimaî hususiyetlerini, geçirdrkleri istihalelerle orada bulurduk.

Sonra Karagöz, halk esprisinin, halk edebiyatının biricik belirme ve gelişme sahası idi. Besliyemedik, öldü. Her oyunun sonunda Hacivadın tekrarladığı gibi:

Yıktık perdeyi, eyledik viran!..

Fakat, gidip de bunu haber verecek ortada, yazık ki, bir «sahip» bulamıyoruz.

MÜNİF
FEHİM

ORTA OYUNU

ANADOLU yakasının Göztepenin arkalarına düşen Merdivenköyündeki [Mama] mesiresi.. yahut ki, Boğaziçinde Sarıyerde [Fındık suyu].. Çubuklu çayırı, Göksuyun içerilerinde [Yedikardeşler] teferrüçgâhı..

Bazan da Emergân korusunda, Üsküdarda İcadiye tepesinde, Bağlarbaşında da oynadıkları olurdu. Zaten ne ağırlıkları var? Beş, on sanatkâr, zurnacı ile davulcusu, pusat (ebise) sandığı, Yenidünya tâbir edilen ve üç yüzlü bir paravanadan ibaret bulunan sözüm ona ev!..

Bu basit malzeme ile senenin müsait günlerinde, açık havada bütün İstanbul halkına neşe ve neşat saçarlardı. Orta oyununun en son hakikî üstadı Kavuklu Hamdi efendi ile Pişekâr Küçük İsmail efendi idi ki, bu ikincisinin aramızdan ebediyen ayrılması topu birkaç yıllık vakadır.

Diğer eşhası temsil edenler içerisinde de kıymetli sanat erbabı yok değildi. Meselâ kadın rolü oynıyan ve kendilerine zenne denilen, billûr yaşmak altında en işvekâr bir saraylıdan ayırd edilemiyecek kadar muvaffak olan öyle kabiliyetler vardı ki, seyircilere parmak ısırtırlardı.

Oyun günü mesirenin küçücük kahvesi..iğne atılsa yere düşmiyecek derecede kesif bir halk kütlesile dolar, redingottan gecelik entarisine, Raglan pardesüden Şam hırkasına, kukuleteli avniyeden kolsuz hayderiye kadar türlü kıyafette erkekler arkasız alçacık iskemlelere çökerler, renk renk çarşaflı, meşlâhlı, yeldirmeli kadınlar cıvıl cıvıl, seyrek kafeslerin ardında yer alırlar, zurna orta oyunu giriş havasına ağaz eyler ve biraz sonra meydanda pişekâr görünürdü.

O, başında avare kavuğu, sırtında kürkü, elinde şakşağı ile ortaya gelir gelmez cemaatı selâmlar ve temsil edilecek oyunu haber verirdi.

Derken zurna kavuklu havasını tutturur, o esnada, seyirci kalabalığını yararak, arkasında kanbur ve aptal çömezi ile Hamdi efendi çıkardı.

Hamdi ile Küçük İsmailin muhaverelerine doyum olmaz, nükteler, cinaslar bir sel halinde birbirini takip eder, dinleyiciler de kahkahadan kırılırlardı.

Bilhassa Hamdi son zamanlarda bir rüya tekerlemesi icat eylemişti ki, rahmetli sanatkârın hayal genişliğine ve kelâm kudretine delildi. Muhayyel vakayı bir hakikat imiş gibi, ciddiyetine asla halel getirmeden anlatmıya başlar, rüya olduğunu tâ, en sonunda:

— Bir de uyanayım ki..

Diyerek ikrar ederdi.

Orta oyununu halka sevdiren, o tarihlerde dram oynıyan Mınakanın tuluât sahnesinde şöhret kazanan Abdürrezzakla Kel Hasanın, Şevkinin ve henüz sivrilmiye başlıyan Naşidin kuvvetli rekabetlerine rağmen yaşatan, Hamdi merhumun kendi sanatında deha mertebesine varan kudret, kabiliyet ve muvaffakıyeti olmuştur.

Onun oyunlarına bütün İstanbul seve seve taşınırdı. Ressam Muazzezin iptidaî fakat realist fırçasile yaşattığı orta oyunu sahne ve seyircileri benim hafızamda yaşıyan manzaraya tamamı tamamına tevafuk eder. Hamdinin herhangi bir tehlike sezen horozunkini andıran bakışları, Küçük İsmailin müstehzi bir tebessümle daha da süzülen gözleri, zennenin, saf zanparaları tereddüde düşüren işveleri, frenk doktor taklidine çıkan müteveffa Garbisin maşa ile nabız tutması, Karadeniz uşağı Hayrettinin arka arkaya bir araba dolusu lâf sıralayıp da bu sel kelâmın karşısında afallayan Hamdiye:

— Hay, brakmaysin ki, içi lâf da pen edeyum!

Diye çıkışması. hâlâ gözlerimin önünde ve kulaklarımdadır.

Gençlik!.. Ben bu oyunların birini kaçırmazdım. Feyizli topraklarından pıtrak gibi, yabanî çiçekler, al gelincikler, sarı noktalı beyaz papatyalar, mor devedikenleri, altın renginde, adını bilmediğim çeşit çeşit nebatlar fışkıran Çamlıca tepelerinden, zümrüt gibi yeşil kâliçesini göz alabildiğine yerlere seren Uzunçayıra iner, soluğu Mamada alırdım.

Yahut ki, Boğazın mavi suları üzerinde bir ok gibi süzülen küçücük sandalla Çubukluya uçardım.

Oturmak için seçtiğim yer mutlaka kapı dibinde, kadınlara tahsis olunan kafesin pek yakınında olmalıydı.

Sade ben mi? Hayır! Kanı kaynayan bütün gençlik orada idi. Önceden, özene bezene hususî, alaca kâğıtlar üzerine yazılmış, [Çoban levantası] ile ta'tir edilmiş aşk nameleri, o toplantının içinde kadınlar tarafına geçmiye yegâne mezun simitçi, kâğıthelvacısı, fıstıkçı makulesi adamlar vasıtasile «öteye» iletilir, tatlı ve sonsuz bir heyecan içerisinde netice beklenirdi.

Binde bir karşılık gören bu masumane teşebbüslere mukabil kaç defa hüsrana uğranıldığını sormayın! Gönüller okadar teşne ve fırsatlar öylesine kıt idi ki, açık havadaki bu orta oyunu toplantılarının temin eyledlği kolaylıklardan istifadeye kalkışmamak elimizden gelmezdi.. ne yapalım?

Zurnanın ara vermiyen cırlak nağmeleri, davulun coşkun sesi, kavuklu ile pişekârın yarenlikleri, Arap, Acem, Karadenizli, Kürt, Arnavut, Kayserili, Kastanbolulu, frenk taklitleri bir yandan içimize neşe saçıyorken, bir taraftan da kafes arkasından gelen levanta kokuları, gevrek gülüşmeler, teşne nazarlara akseden taze bir sima, hayalhanemize gelecek günler için bol bol sermaye verirdi.

Olgun çağdaki ve yaşını başını almış kimseler de orta oyunundan ziyadesile zevk alırlardı. İçlerinde her sınıfa, her tabakaya mensup simalar vardı. Tatil gününü en teklifsiz kıyafetle geçirebilmekten haz duyan paşalardan tutun da, ocaktaki tencerelerini çırağa emanet eden ahçıbaşıya, ağızlarına birer torba geçirdiği hayvanlarını kendi hallerine terkeden arabacıya, tâ Edirnekapısından koşup gelen meraklı «beybaba» ya kadar, hepsi yanyana, omuz omuza, basık iskemlelerin üzerinde sıralanırlardı.

Arap «Mamádadı» dan korkarak, Hamdinin kallâvi kavuğundan ürkerek viyaklıyan «fırlama» lar, kafesin aralığından içerisini ısrarla «dikiz» eden sırnaşık, boyalı bıyıklı, top sakallı herifi paylıyan acuzeler... gülünecek yerde gülmeyip alelâde bir muhaverenin ortasında birdenbire makaraları koyveren ham ervahlar mı istersiniz? Hepsini burada bulurdunuz.

Orta oyunu böyle bir âlemdi!..

MUNIF
FEHIM

HASANIN TİYATROSU

UZUN bir boy, pat bir burun, cascavlak bir kafa, hımhım bir ses, fakat bütün bunların yanında, fıldır fıldır dönen, alev alev yanan bir çift zeki bakışlı göz.

Kızıltoprakta kahveci çırağı imiş, mektep, medrese görmemiş, birazıcık bilgisi sonradan edinme idi.

İstanbul halkına kendisini çok sevdirmişti. Sanatkârlık bakımından pek basit, iptidaî idi. Nüktelerinde, cinaslarında da, meselâ Kavuklu Hamidi efendi gibi, zarafet, incelik, keskinlik yoktu. Alelâde «mahalle kahvesi mazmunları» tekerrürlerdi.

Böyle iken halkı güldürür, katıltırdı. Öyledir: bazı sanatkârlar vardır ki, sadece sahnede görünmeleri bile seyircilerde kendilerine karşı sarî bir empati uyandırır.

Hasan onlardandı. Kendi kendine takındığı «Komiki şehir» lâkabını efkârı umumiye sevgisile teyit ve tasdik eylemişti.

Ramazanlarda Direklerarasında, sair vakitler, bütün o zamanki meslekdaşları gibi şehrin muhtelif mesire yerlerinde, seyyar bir halde icrayı lûbiyat ederdi.

Tulûatçı idi. Yani sahnede aklına ne gelirse, vaziyet ne icap ettirirse söyler, rolünü hemen oracıkta yaratıverirdi.

Bir elinde saplı bir meydan süpürgesi, ötekinde boş bir gaz tenekesi, ayağında geniş beyaz bir pantalon, sırtında, beli enli bir kuşakla boğulmuş alaca basmadan bir mintan, başında acayip bir fes, kudretten kalın kaşları isli mantrla bir kat daha kalınlaştırılmış, kafa ve burun malûm.. Piyesin en diramatik safhasında sahneye öyle bir çıkışı vardı ki, tiyatro kahkahadan, heyecandan, alkıştan, takdir makamındaki ıslıklar ve çığlıklardan yıkılacak gibi olurdu.

Zaten onun tiyatrosu diğerlerine benzemezdi. Burada seyircinin her çeşidini bulurdunuz. Saray ve Babıâli mensuplarından tutun da, Balıkpazarının küfecilerine, kopuklarına kadar, Kel Hasanın oyununa can atarlardı.

Abdürrezzak Yıldıza, mızıkai hümayûna alındıktan ve bu sebeple piyasadan çekildikten sonra Mınakyanla Fehim efendinin oldukça Avrupaî sanatlarından pek okadar veyahut ki, hiç zevk almıyan «tiyatroperveran!» cümleten Hasana koşarlardı.

Haniya, verilen paraya göre program da hayli zengindi, doğrusu! Oyun, Ramazan gecelerinde bermutat teraviden biraz sonra başlar, fakat çok defa sahur davulu çıktıktan sonraya kadar sürerdi.

Önce, yine halkın teveccühüne mazhar, zamanın meşhur kantocuları: Peruz, Şamram, Miryon Virjini, küçük ve büyük Amaliya, Gemelâ, Bayzar.. telli pullu elbiselerle, saçlar dağınık, yüzler düzgünle sıvanmış, kollar çıplak, ortaya çıkarlar, Macar orkestra şefi Toni Görög'ün idaresindeki derme çatma mızıka ile kanto ve duetto söylerlerdi.

Adlarını saydığım bu kadınlardan her birinin kendilerine mahsus bir kaç meşhur kantosu, ayak oyunu, meftunlarını çileden çıkaran işve ve cilveleri vardı.

Kantolar bitince bir perde pandomima oynanır ve bunda zamanı meşhur «Todori» si sanatını gösterirdi.

İşte asıl oyun bundan sonra başlardı. Ve Hasanın, hemen umumiyetle uydurma olduğu için biri ötekini tutmıyan repertuvarı içerisinde en çok beğenilen, meselâ; «Rüyada taaşşuk» gibi piyes (!) lerden, seyirciler ne türlü zevk aldıklarını, ne büyük haz duyduklarını sahneye portakal, sigara, avuçla leblebi, fındık, fıstık ve bazan da para atmak suretile izhar ederlerdi.

Gecenin en geç vakitlerine kadar süren bu «lûbiyat» esnasında seyircilere usanç gelmemesi için Arabistan fıstığı, kabakçekirdeği, sakızleblebisi, gazoz satan geziciler, safların arasında boyuna dolaşır metlarını yüksek sesle arzederlerdi.

Kel Hasanın nüktedanlığı yalnız sahneye münhasır değildi. Oyundan evvel ve sonra, ortağı, emprezaryosu, dostu, akıl hocası meşhur «Kürklü Kâmil» in gazinosunda oturur, bir yandan parasına tavla oynar, bir yandan da mütemadiyen nükte, cinas savururdu.

Onun şehir kıyafeti, oyundaki kıyafetinin tamamile zıddı idi. Sahnedeki ibiş tiyatronun dışında kerli ferli Hasan efendi olurdu. Siyah redingot ve pantalon, şal yelek, Babıâli kalıbı fes, altın saat ve köstek.. öyle de vakarlı bir tavır takınırdı ki, bir gece evvel sahnede teneke yuvarlıyan, pir aşkına hakaret gören, dayak yiyen aptal uşakla bu kalantor İstanbul efendisinin ayni adam olduğuna bin şahit gerekti.

Hasan vakaa boşboğaz değil, bilâkis temkinli idi. Hafiyelerin vızır vızır curnal mevzuu kovaladıkları o menhus istibdat devrinde bu yüzdendir ki, o, hiç bir kazaya uğramadan tâ meşrutiyete kadar tutunabildi.

Meşrutiyetle beraber millî sahnemizde birdenbire meşhut olan hareket ve canlılık da onu pek sarsmadı. Hasanın muayyen müşterileri, meraklıları, meftunları vardı. Bunlar kendisine vefakârlık gösterdiler. Oyuna çıktığı geceler, tiyatrosu yine hıncahınç doluyordu.

Kendisinden her veçhile üstün bir sanatkâr olan Naşidin yıldızı parlamıya başlayınca, yaşı da ilerlemiş bulunan Hasan efendi sahneden tedricen çekildi. Dolaşan şayialara nazaran da oldukça yükünü tutmuş bulunuyordu. İradile geçinen bir mütekait vaziyetine girdi. Son zamanlarında artık kahve kahve dolaşıyor, pek meraklı olduğu tavla oyununda kendine partner arıyordu.

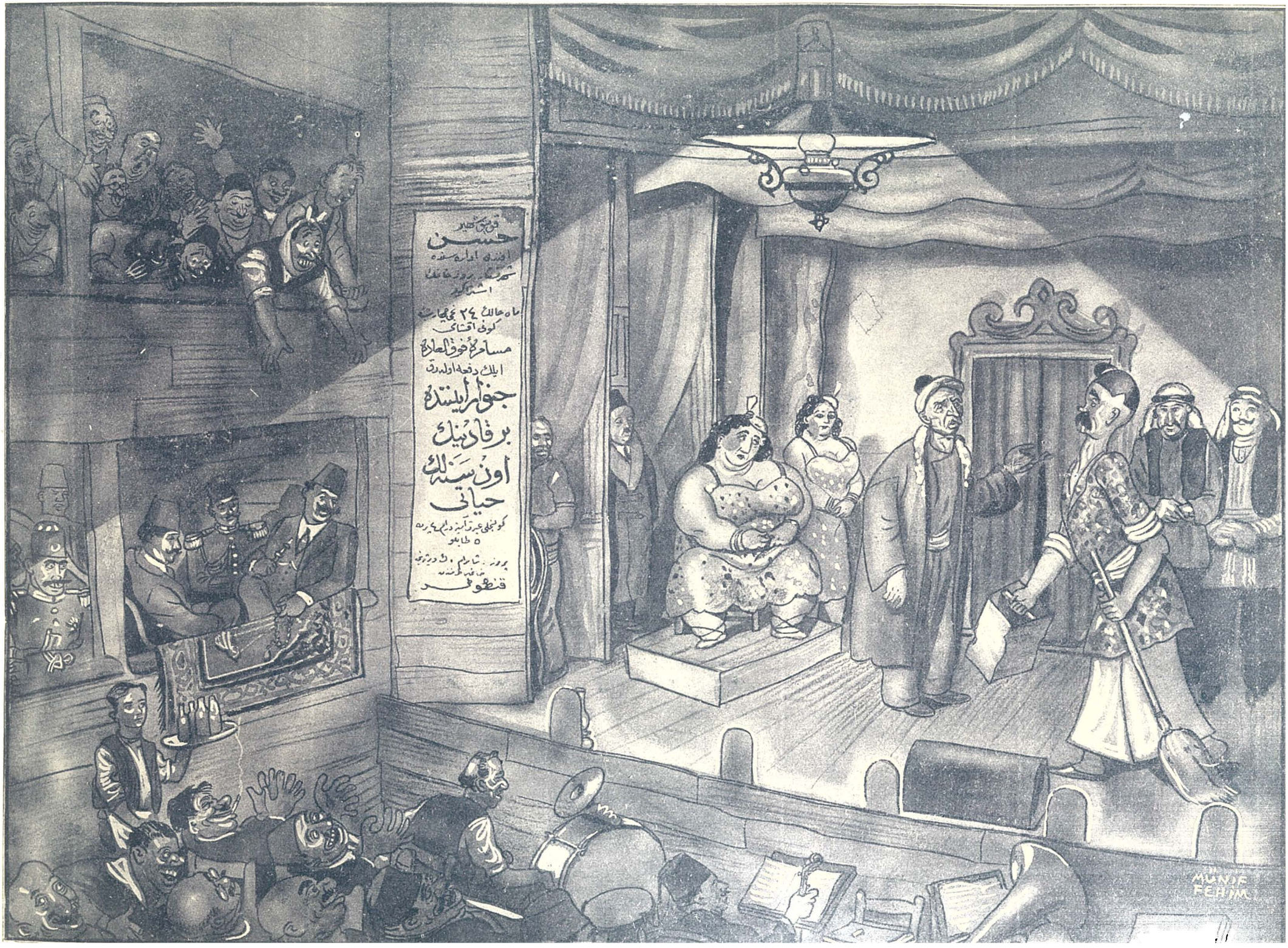
Hasanın boşboğaz olmadığını biraz evvel söylemiştik. Buna rağmen, bir tek defa önemlice bir çam devirmiş olduğunu ve bu yüzden yıllarca korku çektiğini bizzat kendi anlatmıştı:

Bir gün galiba bir sünnet düğünü vesilesile saraya çağrılmıştı. Orada Abdülhamidi o meşhur, kocaman burnu ile ömründe ilk defa olarak nasılsa görünce, yanında hiç tanımadığı bir adama hitaben:

— Cenabıhakkın hikmetine akıl, sır ermez, demişti. Bir bana, bir de efendimize bak. Allah şu burnun yarısını alıp bana verseydi ne olurdu?

Fakat birdenbire aklı başına gelmiş, derin bir korkuya düşmüş, ağzı kilitlenmişti.

— Bereket versin ki, herif ya duymadı, yahut ki, insaflı imiş, beni ele vermedi!..

حسن
جوارب ايلستد
برقاديك
أون سنة
حياتى
قطوفه
MUNIF FEHIM

KADINLAR HAMAMI

ÇOĞUNU, fetihten sonra, Bizanslılardan kendimize mal etmiş olduğumuz bir takım batıl ananelerin zebunu olarak hemen her türlü hak ve hürriyetten mahrum yaşıyan Osmanlı kadınının en büyük eğlencelerinden biri hamam âlemi idi.

Kendi evinin dört duvarı arasında bir nevi esir hayatı yaşıyan, kocasının karısı ve evlâdının anası olmaktan ziyade onlara hizmetkârlık eden o devrin kadını işten ve eğlencesizlikten bunaldığı zaman soluğu çarşı hamamında alırdı.

Ve bu sade halk kadınına mahsus değil, konaklarında ve yalılarında bir kaç kurnalı, kubbeli ve tepe camlı, külhanla ısınır hususî hamamları bulunan kibar hanım efendiler de bu eğlentilere çok rağbet gösterirlerdi.

İstanbulun semt semt, kimi suyu, kimi temizliği ve ferahlığı, kimi «ana» ve «natır» larının, «usta» larının terbiyesi, neşesi, tecrübesi, türlü türlü narifetleri ile ün almış birçok hamamları vardı. Ekserisi gündüzün kadınlara hasr ve tahsis edilir, bazıları ise erkekler için ayrı, kadınlar için de yine ayrı kısımları ihtiva eden «çifte hamam» şeklinde idi. Bu çifte hamamların kadınlara mahsus kısmının kapısı mutlaka yan bir sokağa açılır, müşteriler oraya çekinmeden, sıkılmadan girip çıkabilirlerdi.

Az çok kibar, içtimaî mevki sahibi bir aile çarşı hamamına gitmiye karar verdi mi, iki üç gün evvelinden, teklifsiz birkaç ahbaba haber gönderilir, o gün için konağa davet edilirdi.

Sabahleyin erkenden kalfalar bohçaları hazırlarlardı. Her birinin içine birer ipekli fıta, Bursa işi birer peştemal, birer silecek, birer tane baş, yüz ve ayak havlusu, birer lif ve hamam kesesi, kenarları oyalı birer yemeni, saçlar, avuçlar ve tırnaklar için kına, kaşlar için rastik, birer kalıp kuru Girit sabunu, tarak, ayna ve bir de gümüş, yahut ki, fakfon tas konurdu. Sedefli, çuhalı nalınların ise ayrı torbası vardı. Yine başka bir bohçaya temiz birer kat çamaşır da yerleştirildikten sonra bunlar konağın ayvaz tâbir edilen ve mutlaka Vanlı, Erzurumlu, Haçinli bir Ermeni olması icap eden adama verilir önden hamama gönderilirdi.

Ayvazın hangi kapıya mensup bulunduğunu bilen usta derhal emirler verir, birazdan teşrif buyuracak hanımefendiler için üst kattaki camekânda bir soyunma yeri, hamamın içinde de bir halvet hazırlatırdı.

Yıkandıktan sonra belki canları isterse diye, hamam Vefada, Şehzadebaşında, Vezneciler veya civarında bulunuyor, mevsim de kışa rastlıyorsa boza, Aksarayda, Divanyolunda, Firuzağada, Ağahamamında ise turşu ısmarlar, hazır bulundururdu.

Hamama alelâde yıkanmak, ayni zamanda vakit geçirmek maksadile gidildiği gibi, hamam hayatın muayyen safhaları ile de alâkadar bulunurdu.

Bir kız kocaya varacağı zaman, düğünden bir iki gün evvel gelin hamamına götürülürdü. Kezalik lohusalar için merasimle [kırk hamamı] yapılırdı.

Bu hamamlar bilhassa pek eğlenceli olurdu. Gelin hamamı, düğünden iki gün evveline, yani salıya rasgetirilirdi. Bu âleme güvey tarafının hemen hemen bütün kadın akrabası ve hatırlı ahbapları davet olunurdu. Kız hamama onların hepsinden önce gider, gelenleri birer birer karşılar, izaz ve ikram ederdi.

Herkes tamam olunca, içeriye sıcağa girmeden evvel dış avluda, soğuklukta toplanılır, kızın başına bir çarşaf tutulur, kendisine avlu tavaf ettirildikten sonra hep birlikte içeriye girilirdi.

Burada türküler, «alaalahey!» ler, kahkahalar kubbeyi çınlatırken kız türlü türlü takdir sözleri, «Maşallah! tebarekallah!» lar arasında yıkanır, müteakiben kurnanın içine elmalar, çil paralar, çöreotu, üzerlik atılır, natıra, ana kadına münasip bahşişler verilir, meclisi şenlendirmek için celp olunan çengilere paralar yapıştırılırdı.

Kırk hamamı da ayni suretle bir eğlence vesilesiydi. Burada da çengü çığane ile kınalar yakılır, rastıklar çekilir, türküler, maniler söylenir, şen kahkahalar atılırdı.

Lohusa yıkandıktan sonra, kendisini doğurtan ve davetliler arasında bulunan ebe hanım onun belini geniş bir kuşakla sıkar, hamamdan çıkacağı sırada da saz elini kırk defa içine batırarak, kırkladığı bir tas suyu lohusanın başından dökmeyi ihmal etmezdi.

Ergen erkek evlât sahibi bazı kadınlar çarşı hamamına kendilerine gelin seçmek için de giderlerdi. Orada, kurna başında gözlerine kestirdikleri herhangi bir tazeyi yanındakilerden sorar, soruştururlar, eğer sahipsiz ise Allahın emrile kendisine talip olurlardı.

Hamamda, çırılçıplak görülüp de beğenilen kızın, artık evlendikten sonra meydana çıkacak herhangi bir kusuru olamazdı.

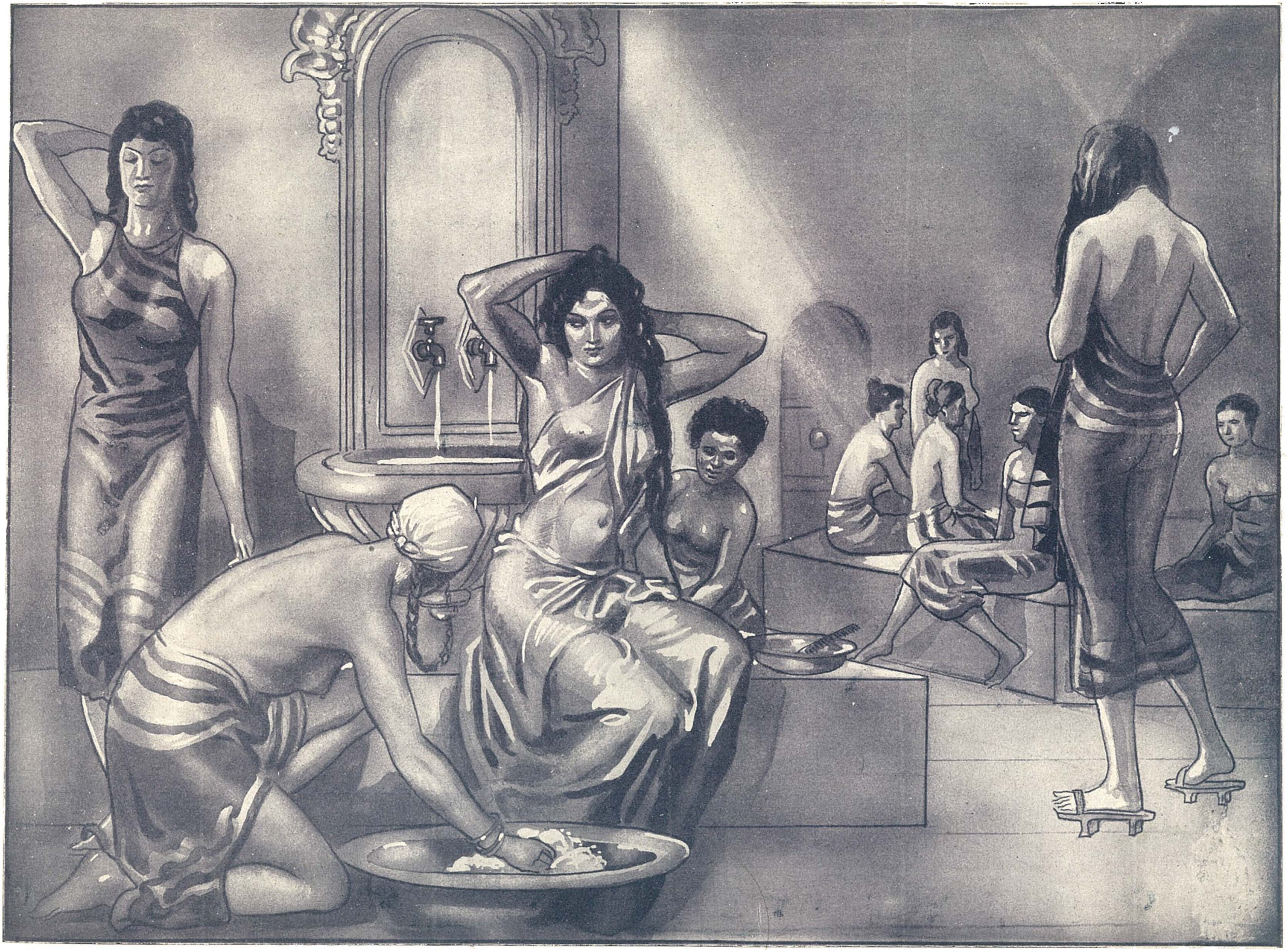
— Boy, pos, endam, billûr gibi vücut, asmakabağı gibi kollar.. sürahi gibi bilekler. Bir ten, bir ten ki, hanım, sorma! Teleme peyniri, lokum şekeri sanırsın. Ya o renk? Hokka gülü gibi, kırk bir kere maşallah!..

Diye methüsena ettiği bir kızı kaynana beğendikten sonra, mahdum ne haddine itiraz etsin? Gözü kapalı alırdı...

Mahalle karıları için hamam daha geniş ölçüde bir cünbüş yeri idi. Onlar oraya sanki Hıdrellezde Kâğıthaneye gider gibi giderler, dolmalar, söğüşler, helvalar götürür, göbektaşının üstüne bağdaş kurup, tepe acmlarından kapların içine damlıyan kirli buhar suyundan tiksinmiyerek boyuna atıştırırlardı.

Bir yandan da şunun bunun hakkında yaptıkları dedikodu yüzünden bazan aralarında kavga çıktığı ve birbirlerinin kafasına takunya, nalın, tas fırlattıkları olurdu.

O zaman, güçlü kuvvetli hamam anaları müdahale eder, onları bellerinden kavradıkları gibi dışarıya, soğukluğa atarlardı.

KINA GECESİ

BU ÂDET yalnız İstanbula mahsus değildir. Kına yakmak, gözlere sürme çekmek zamanı saadete kadar dayanan en eski islâm âdetlerinden olduğu için, memduhattan sayılır ve Türk yurdunun hemen her tarafında, kadınlar, kızlar, mübarek günlerde bunları tatbik ederlerdi.

Evlenmek de, bir kadının hayatında mübarek günlerden madut değil midir? İşte bu itibarla, gelin olacak genç kıza, gerdeğe girmezden önce kına yaktırılır, bu vesile ile de şenlik yapılırdı.

«Kına gecesi» tâbir olunan bu şenlikli âlem kız evinde tertip edilirdi.

Çarşamba günü - yani düğünden bir gün evvel - güveyin akrabasından bir kaç kişi, gümüş bir tepsinin üzerine, iki, üç topak kına koyarlar ve iki de mum dikerek gelinin evine götürürlerdi.

Bunları merasimle karşılıyan kız tarafı fevkalâde izzet ve ikram göstererek cümlesini yemeğe ve yatıya alıkoyar, önceden tertip edilmiş ziyafet ve eğlentiye iştirak etmelerini dilerdi.

Hususî surette getirtilen sazende ve hanende kadınlar meclisi şenlendirirler, gelini öven maniler söylenir, çengiler oynatılırdı.

Kına gecesinde, kızın bütün arkadaşları orada bulunur ve ona yakılan kınadan kendileri de - onun gibi talihi ve kısmeti açık olsun diye - tutunurlardı.

Bütün gece saz, cünbüş, raks devam eder, sabaha karşı gelini merasimle ortaya getirip avuçlarına, parmak uçlarına ve ayağının yalnız baş parmağına kına koyarlardı. Kına çamur halinde o dediğim yerlere sıvanır, üzeri tülbentlerle bağlanarak bir kaç saat öylece bırakılırdı. Bu iş bittikten sonra da herkes yatağına çekilirdi. Fakat çekilmezden önce her kadın, kına tepsisinin içine, kudretine göre bir para bırakır, bu paranın mecmuu ile de geline bir hediye alınır, yahut ki, o gecenin masrafı ödenirdi.

Kına gecesi sade kadınlar için değil, erkekler için de cünbüş vesilesi olurdu. Onlar da ya güvey evinde, yahut gelin evinin selâmlık cihetinde toplanırlar, tabessabah âlem yaparlardı.

Bu, frenklerin «bekârlığı gömme» merasiminin daha nezih, daha saf ve basit bir nevi idi. Orada da güveyin bütün yakın arkadasları, akran hısımları bir yanda, yaşlılar öbür yanda sofra kurarlar, sofada, ekseriya eşten dosttan vücude gelmiş bir saz takımı çalar, türlü sakalar, lâtifelerle hoşça vakit geçirilirdi.

İstanbulun bu eski kına geceleri pek keyifli idi ve çok defa asıl düğünden kat kat revnaklı olurdu.

Bilhassa büyük konaklarda, Çamlıca, Göztepe, Kızıltoprak ve emsali sayfiyelerde, Boğazın mavi suları ile etek eteğe gelmiş ferah, geniş yalılarında, kibar denilen sınıfın kendi oğulları ve kızları için tertip eyledikleri kına geceleri, efsanevî birer hikâye gibi, günlerce ve aylarca dillerde destandı.

Mükellef ziyafetlerde davetlilere yedirilen çeşit çeşit yemeklerin nefaseti, her biri millî musiki tarihimizde mevki tutmuş sazendelerin, hanendelerin şöhreti, meclise neşe ve neşat veren nekrelerin, mukallitlerin iktidarı ve mahareti medh edile edile bitirilemezdi.

Kadınlar tarafı - yani harem - o geceki eğlence hususunda selâmlıktan geri kalmazdı. Hele o «manici» kadınlar zemin ve zamana uygun buluşları ile pek çok muvaffakıyet ve takdir kazanırlardı.

Gelin tombul mu?

Elindeki udu bir iki tınğırdattıktan sonra, manici başlar;

Ben şaşırdım yolumu
Bilmem sağım, solumu
Hakka şükür överdim
Ben yosma tombulumu!

Pek mi körpe? O zaman da şöyle bir mani yakıştırırdı:

Bir körpecik kuzusun,
Gönüller yıldızısın,
Sen o mutlu kocanın
Alnındaki yazısın.

Lâkin bu manilerden hissedar olan yalnız gelin değildi. Kaynanalar, görümceler, eltiler, sair misafir hanımlara da pay çıkar, ve uydurulan mani nekadar hoşa giderse, mukabilindeki bahşiş de o nisbette önemli olur. Meselâ:

Cevahirin hasıyım,
Has oda elmasıyım,
Övünsem de yeri var:
Gelinin anasıyım!

Diyene, çıkarıp da, bir altın da mı verilmez?

Çengiler de, bu toplantılarda, birbirlerile cömertlik yarışı yapan gelin ve güvey taraflarının vergileri sayesinde epey para toplarlardı.

Ekserisi Ayvansaraylı çingene, yahut da Balatlı yahudi kızlarından mürekkep olan çengi kolları zaten böyle tanınmış, zenginlikleri ve sahavetlerile şöhret almış kimselerin düğünlerine giderken, asla nazlanmazlar, pazarlık etmezlerdi. Zira bilirlerdi ki, oralarda hazır bulunanlardan alacakları bahşiş yekûnu, önceden kararlaştırılacak ücret her ne olursa olsun, onu kat kat aşacaktı.

O çengilerin içerisinde oyunu, adım atışları, göğüs titretişleri, gerdan kırışları yüz ve endam güzelliklerile tamamen mütenasip olanları da vardı ki, bilhassa bunlar bir gecede bazan kırk, elli, yüz sarı liraya para demezlerdi.

Hele erkekler tarafında da oyun gösterecek olurlarsa, meclis azıcık hararetlendiği gibi, en ağır başlı tanınmış efendilerin, beylerin, paşaların, ceplerindeki parayı kesesi ile beraber çenginin ayaklarına fırlatıp attıkları olurdu.

Sazendeler de - eğer zenaatları bu ise - o geceki umumî neşenin galeyana getirdiği cömertlikten istifade ederlerdi.

Saat gece yarılarına yaklaştıkça, ağır, klâsik şarkılara nihayet verilir, köçekçe faslına, oyun havalarına, çiftetellilere girişilirdi. Hep bir ağızdan, manalı manalı tekrar edilen, zemin ve zamana muvafık türküler.. Meselâ:

Geline bir sözüm var, güvey girdiğim gece..

Yahut ki:

İndim yarin bahçesine gülleri fincan gibi,
Yanağında üç beni var, her biri mercan gibi,
Sarılalım yatalım ikimiz bir can gibi..

Nevinden şeyler, dinliyenleri coşturdukça coşturur, ihtiyarlar kendi güveyliklerini yadeder, henüz dünya evine girmemiş genç kızlarla delikanlılar da yeni gelinle yeni güveyin eşiğine ayak bastıkları cenneti düşünerek için için haset duyarlardı..

MÜNİF
FEHİM

DÜĞÜN ve KOLTUK

KOLTUK, eski zaman düğünlerinin en mühim hâdisesi, temaşası, atraksiyon'u idi Düğünü bir eğlence vesilesi addedenler koltuğu dört gözle beklerlerdi.

Gelin, sabahtan tellenip duvaklanarak, yüzünün yapıştırmaları ile köşeye oturur, kendini, erkenden damlayan bildik, yabancı, bilûmum kadın seyircilere teşhir ederdi.

Fakat halkın sabırsızlıkla beklediği şey koltuktu. Bu da güveyin gelin evine gelmesine bağlı idi.

Koltuğun yapılacağı saatı ailenin en hatırlı rüknüne veya dostuna danışıp ona göre tayin ederlerdi. Hattâ muayyen saatte o zat bulunmaz, geç gelirse, koltuğun bir ikinci defa yapılması hatırnüvazlık icaplarındandı.

O sabah güveylik traşını merasimle berberde olan damat yeni urbalarını giyer, babasının, kardeşinin, en yakın akraba veya arkadaşının refakatinde bir paytona biner, hangi saatte bekleniyorsa o vakit düğün evine giderdi. Bu hususta istical göstermeyip kendini biraz bekletmek, naza çekmek, erkeklik vakar ve haysiyetinin lâzimelerinden sayılırdı.

Damat beyi pencereden gözetlemiye memur kadınlar:

— Güvey geliyor!

Diye hemen yukarıya seğirtirler, geline ve odalarla sofaları dolduran kalabalığa haber verirlerdi.

Bunun üzerine gelin hanım aşağıya iner, merdiven ayaklarına, alt kata avluya yığılmış, üstüste binmiş kadınların arasından zorlukla geçer, kocasını karşılardı. Her ikisinin birbirlerile ilk defa karşılaşmaları bu suretle vuku bulurdu. Lâkin, güvey bu esnada bile gelinin duvaklı yüzünü görmez, ancak boyunu, posunu, endamını müsahede edebilirdi.

Birer karşılıklı temenna.. müteakiben güvey geline sol kolunu uzatır, o da bu uzatılan kola girer, birlikte merdivenlerden çıkmıya başlarlardı.

O sırada, düğün evi bir ana-baba günü manzarası alırdı. Tuvaletli başlarının üzerine lâf olsun diye birer incecik ve ufacık ipekli mendil örtmek suretile damata karşı gûya tesettür eden kadınlar, hep bir ağızdan:

— Allahını seven maşallah desin! Tuh, tuh.. kırk bir kere maşallah!.. Tebarekâllah! Rabbim nazardnan saklasın! Dirilik, düzenlik versin! Bir yastıkta kocayın, inşallah!

Diye bağrışırlar, bir yandan da güveyin, kaynanaların, kaynataların avuç avuç, gelinin başı üzerinden savurdukları çil paraları kapışmak için yerlere, merdiven basamaklarına, sofalara, taşlığa kapanırlardı.

Bu hengâmede ezilenlerin, üstü başı yırtılanların, kafası gözü berelenen, kolu, bacağı incinen çoluk çocuğun da çığlıkları ayuka çıkar, bir kıyamettir kopardı.

Bazan hatırlı birisinin ricası reddedilemez, bu koltuk merasimi, yani bu kolkola merdivenlerden çıkış bir, hattâ iki defa daha tekrarlanırdı.

Güveyle gelin yukarı kata çıkınca doğru gelin odasına giderler, gelin hanım kendi tahtına geçer, oturur, yanı başında önceden hazırlanmış sandalyeye de damat bey ilişirdi..

Aralarındaki ilk hakikî mülâkat işte burada olurdu.

Güvey, zevcesinin duvağını açar, siftah yüzünü görürdü. Artık, tarafeynin helecanını tasavvur edin!

Acaba güvey, görmeden kabullendiği gelini beğenecek mi?

Acaba, güvey gerçekten, resminde göründüğü gibi mi? Yoksa, konuşunca alımından kayıp mı ediyor?

Orada, dakikalarca ağız açmadan, göz ucu ile biribirlerini tecessüs ederler, edindikleri intibaı kendi içlerine sindirmiye çalışırlardı.

Gelin de, güvey de bu ilk mülâkatın doğurduğu tabiî sıkılğanlıkla ezilir, büzülür, ter dökerler, ve onların bu mahcubiyetini, kapı aralığından gözetlenmekte olmak hissi daha da arttırırdı.

Nihayet, zahir erkek olduğu için daha cesaretli olan güvey cebinden [yüz görümlüğü] tâbir edilen hediyesini çıkarır, verir ve havaî bir konuşma zemini hazırlardı.

Biribirini ilk defa gören ve o günden itibaren birdenbire içli dışlı olacaklarını düşünen insanlar ne konuşabilirler? Fazla olarak heyecanı, yorgunluğu da hesaba katın!..

Bittabi malâyani...

— Âfiyettesiniz inşallah?

— Teşekkür ederim efem!

— Hava da oldukça sıcak.. yağmur sıkıntısı var.

— . . . .

— Yetişemiyeceğim diye korktum.

— [İstifhamlı bir bakış..]

— Paşa babama uğradım, beni alıkoydu..

— Öyle mi efem?

Bukadarcık kâfi. Dışarıda sabırsızlanıyorlar. Kadın kalabalığı ve bilhassa sonradan gelenler damat beyi görmek istiyorlar. Hele koltuk esnasında para serpintisinden pay alamıyanlar...

Güvey, karısına veda ettikten sonra odadan, bu defa yalnız olarak çıkardı. Dışarıda adım atmak ne mümkün? Yaşlı, taze, çoluk çocuk.. o mahşer gibi kalabalık bütün geçitleri tutmuş. Kimi ârsız, kimi hasut, mütecessis nazarlar hep güveyin üstünde.

Onun bir tebessümünden, bir işmizazından, çehresinin aydın veya somortkan oluşundan zevcesini beğenip beğenmediğini, memnun olup olmadığı hakkında ahkâm çıkaracak ve ona göre, gelecek mahalle toplantılarında dedikodu yapacaklar.

Biçare güvey hem kendine yol açmak, hem de bu rahatsız edici bakışları kendi üzerinden uzaklaştırmak kaygusu ile elini ceplerine bir daha sokar, ihtiyaten saklamış olduğu paraları da serperdi..

— Şarrr!..

Tekrardan yerlere kapanan kapanana!. feryatlar.

— Kız, vallâhi hepsini sen topladın.

— A, a, üstüme iyilik sağlık! İki taneden ziyade aldımsa,gözüme, dizime dursun!

— Heyy! Yepyeni entarim gitti.. Ayağın kırılsın!

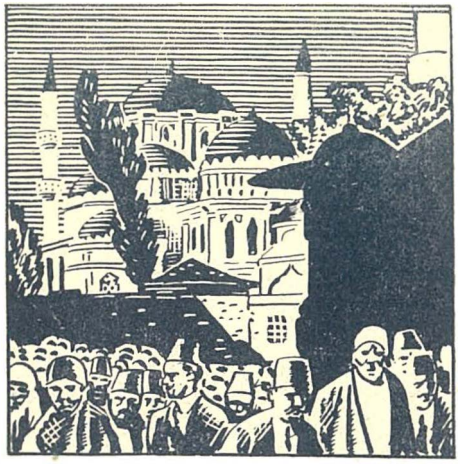
— Çenen tutulsun, ne vardı üstüme abanacak?

— Elbette abanırım. Gelin parası, bereket parası. Tâ Dizdariyeden geldim, bir tanecik olsun alıp da kesemin dibine dikmiyeyim mi?

Bu hem gülünç, hem de çirkin münakaşalar ediledursun, fırsattan istifade eden güvey, sokak kapısından dışarıya kapağı atar ve temiz havaya, tenhalığa kavuşur kavuşmaz kendine gelirdi.

Düğün evinde, zavallı gelin, ağır elbiselerinin içinde, muhtelif duygularla kendisine bakan sayısız nazarların karşısında, teşhir cezasına çarpılmış bir eski zaman suçlusu gibi akşamı ve akşamla beraber halâsını bekliyedursun!..

MUNIF
FEHIM

ŞEHZADEBAŞI

HER memlekette, baş şehirlerin birer de baş gezinti yeri, birer insan ve kalabalık piyasası olur. Faniler görünmeyi ve biribirlerini muayyen bir yerde toplu görmeyi pek severler. Parisin Şanzelize'si, Berlinin Unter den Linden'i, Viyananın Prateri olduğu gibi, İstanbulun da, o zamanlar, «Şehzadebaşı» sı vardı.

İsmini, Şehzade camiinin orada bulunuşundan alan bu meşhur semt, şimdi Üniversitenin bir kısmını ihtiva eden Mısırlı Zeynep hanımın konağı hizasından başlar, Fatih parkının önüne kadar uzanırdı. Caddeyi genişletmek bahanesile feda edilen ve pitoresk hususiyetinden dolayı doğrusu yazık olan bir sütunlar silsilesi bu caddenin bir kısmına da Direklerarası adını verdirmişti.

Şehzadebaşı bayağı günlerde de az çok canlı bir semtti. Lâkin o, asıl Ramazanda meşher ve mahşer kesilir, yerinde bir tâbir ile Allah Allah kalkardı.

Beyoğlunun cuma ve bilhassa pazarları, dillere destan olan Doğruyol piyasası bunun yanında hiçti, ve o bahsettiğimiz devirlere yetişmemiş olalar, Şehzadebaşının Ramazan piyasaları hakkında bir fikir edinemez, hiç bir tahminde bulunamazlar.

Daha ilk akşamından bu piyasa başlardı. Beyazıt meydanına Yeni köprüden, kimi Divanyolu, kimi de hem Rızapaşa, hem de Filcancılar adını taşıyan yokuş tariki ile, birbiri ardısıra gelen arabalar maliye nezaretinin - Âli paşa konağı - önünden Mürekkepçilere kıvrılır, Zeynep hanım konağını geçer, bir daha sağa döner, Veznecilerden Direklerarasına dahil olurdu.

Eski köprü yolunu tercih edenler ise Zeyrekten Vefaya tırmanır, bir köşesi Damat İbrahim paşa türbesi, öbür köşesi de Şehzade camii ile süslenmiş dar sokaktan, Mahmutbaba türbesinin önüne çıkardı.

En usta arabacıların pek zor idare edebildikleri bu her çeşit ve kıymette arabalar kalabalığın arasından söküp ilerliyebilmek için adım başında duraklamıya, üstüste yığılmış yaya ahaliyi durmadan ikazetmiye, yürümiye teşvik eylemiye mecbur idiler. Sağ sol gözetmeksizin karşılıklı akın eden halk biribirinin gidip gelmesine engel olurdu.

Atları ile arabacısı biribirinden tuvana ve gösterişli zarif konak arabalarının içinde, ağır ipek feraceli, billûr yaşmaklı genç, süslü hanımlar, peşleri sıra bir alay «tutkun» sürükliyerek, etrafa belli belirsiz tebessümler, iltifatlar bezlederek ağır ağır geçerlerdi.

Bunlardan başka piyasaya kira arabaları ile gelen ve zamanın zihniyetine göre «hafif meşrep» telâkki edilen kadınlar da görülürdü.

Fakat asıl hayret verici manzara yayalarınki idi.

Meşhur [Araba sevdası] romanında, Recaizade Ekrem bu manzarayi, veciz kalemi ile şöyle tarif eder:

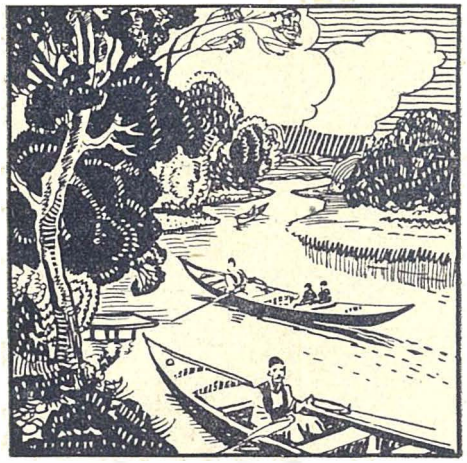
«Bir takımı gidip, bir takımı gelen ve izdihamın sökülmez bir halde olmasından dolayı birkaç adımda bir kere tevakkufa mecbur olan binlerce insanın içinde, siyah çuhadan, düz yakalı bir önlü sakoları veya koyu renkli kazmirden, yakası kadifeli, iki önlü paltoları yukarıdan aşağı iliklenmiş, büyücek tablalı fesleri iki yandan kulaklarına geçmiş, keçi derisi çekme potinlerle parlak ve sıustalı kunduraları çamurdan ve tozdan tamamile âzade ellilik, elli beşlik, altmışlık efendilerin sol ellerinde altın veya ipek kamçılı, nadiren inci ve mercan, bazan kehlibar ve necif bazan narçıl, yüz sürü, kuka birer tesbih olduğu halde, sağ ellerindeki gümüş kakmalı, sapı kanca şeklinde abanozdan, demir ağacından, pelesenkten bastonlarına dayanarak eş adımlarla ve kemali temkin ve vakarla yürüyüşleri, - kolalı frenkgömleklerinin dimdik yakaları aşağıdan yukarıya doğru kulaklarını yarı yerine kadar örtmüş, koyu renk, ve püsküllü daima yan tarafta duran ufarak, kalıpsız fesleri kaşlarının üzerine kadar inmiş, siyah redingotlu, dar pantalonlu, parlak potinli, çift veya tek gözlüklü, eldivenli, şık beylerin ellerinde bazan gümüş veya bağa saplı birer baston bulunduğu halde ekseriya ikişer ikişer ve kolkola gezerken, nerede bir temiz araba yahut ki, bir süslü hanım görürlerse gözlerini ona açıp, yollarını o tarafa tebdil etmek suretile hafiflik izharından çekinmeyişleri - ekserisi ipekli parlak kumaşlardan - rengârenk şemsiyeleri feracelerile ve gazdan rakik ve nazik, lâtif ve şeffaf yaşmakları ile öbek öbek kenarları tutmuş olan işvekâr Havva kızlarının hassas çiçekler gibi âleme kendilerini hem göstermek, hem de göstermemek hususundaki itinaları - elleri, koltukları yeşil salata, soğan, yağlı, susamlı simit hevenkleri, Ramazan pidesi çıkınları ile dolu olduğu halde baklava, börek tahayyülâtı ve kahve ve tütün tahassüratı ile bihaber ve âram kalan ve iftar dakikasına yetişmek için saatin saniyelerini adımları ile saymak itiyadında bulunan midesine düşkün kimselerle tiryaki babaların o sökülmez, geçilmez izdihamın içinde bunalıp hesaplarını şaşırdıkça «lâhavle!» der gibi baş sallayışları dikkate şayan temaşalardandı.»

Merhum üstadın bu tabloya her nedense ilâve etmeyi ihmal eylediği bir şey daha vardı ki, o da kıt terbiyeli bazı kimselerin, bu caddeden geçmek mecburiyetinde kalan kadınlara dilile, el ile sarkıntılık etmeleri idi.

Bu mütecasirler bazan, yasakçı olarak genç kadınların yanında bulunan gözü pek acuzelerden dünyanın azarını işitir, hattâ şemsiye ile, yumrukla dayak bile yerlerdi. Maamafih, asıl sarkıntılık edenin sırra kadem bastığı ve onun yerine, masum birinin dayak yediği de olağan işlerdendi.

Şehzadebaşı - hattâ en doğru tâbirile: Direkelrarası - piyasası, Ramazanın yirmi altıncı gününe, yani Kadir gecesine kadar devam eder, artık ondan sonra, cadde o revnaka kavuşmak için ertesi yılı beklerdi.

MUNIF
FEHIM

KÂĞITHANE

ESKİ İstanbul baharın zevkini, payıtahtın bir takım sayılı seyir yerlerinde felekten birer gün kapmak suretile çıkarırdı. Her devir, şehire yeni bir mesire vermiş, her mesirenin de bir ikbal ve bir idbar devri olmuştu.

«Kâhtane» bu kaidenin nadir istisnalarından biri idi. Padişah üçüncü Ahmetle onun damadı vezir Nevşehirli İbrahim paşa burasını Sâdabât telâkki etmişler, Osmanlı edebiyatının en lirik ve en kudretli şairi Nedim bu cennet gibi yere kasideler söylemişti.

Saltanat tarihinde milleti ezmekten, ağlatmaktan ise ona neşve ve neşat esbabı vermekten haz duyan yegâne tacidarın hatırası kalplerde minnetle yaşıyordu. Bu sebepten, Hıdırellezden Kasıma kadar halk Kağıthaneye taşınmakla Üçüncü Ahmedin de, damadının da, şairinin de âdeta ruhlarını şad etmek gayesini güdüyordu.

Bayağı günler Kâğıthane pek okadar kalabalık değil, hattâ tenha idi. Hafta içerisinde kendi kendilerine «mahfice» eğlenmek istiyenlerden başka kimse bulunmazdı.

Lâkin cuma, pazar ve bazan da niçin bilmem - çarşamba günleri Sâdabât, Evliya Çelebinin dediği gibi: «Ruzu mahşerden nümune» verirdi.

Halkın bir kısmı karadan, Şişli, Hürriyetiebediye tepesi, Poliğon yolundan akar, bir kısmı da deniz yolunu tercih ederdi. Bu son yolu diğerine nazaran hakikaten tercihe değerdi. Halicin durgun suları üzerinde birer deniz sülünü gibi kayarak, süzülerek giden zarif, narin, yirminci asır kadınının endamını sanki mübeşşir olan bir tenasübe malik piyade kayıklarının içinde toza dumana boğulmadan, güneşin seyrine göre renkten renge giren, Türk sanatının ebedî âbidelerini seyrede ede Kâğıthaneye ulaşmak şüphesiz ki, bir zevkti.

Hususile ki, yolda gözü, kulağı ve gönlü oyalayan başka manzaralara da rasgelinirdi. Duygularını gizlemeyi, coşkunluklarını frenlemeyi bilmiyen avam kısmı cünbüşe başlamak için maksut mahalle varmayı beklemez, örfane ile kiralanmış ateş kayıklarının, iri gövdeli barkaların içinde bir yandan demlenir, davul, zurna, dünbelek çaldırır, oynar, türlü maskaralıklar ederdi. Diğer taraftan mahdut fakat mutena incesaz heyetlerile seyreden kibar heyetler de bulunurdu.

Herhangi bir sebepten dolayı bunlara katılamıyan, bunları takip edemiyen fasık mahrumlar, Fenerde Kılburnu gazinosunda, Eyüpte bostan iskelesinde, Sütlücede, Hasköyde deniz kenarındaki kahvelere veyahut ki, Halicin iki sahilindeki eski yalıların cumbalarında oturur «gidiş ve dönüş» kollarlardı.

Ve sabahtan geceye kadar, bezgin Halicin çamurlu suları arkası kesilmeden gelip geçen kayıkların, fıtaların, sandalların kürek darbelerile dövülür dururdu.

Kâğıthane deresinin ağzı, bugün kuru kahveci dükkânlarının önü ne ise, tıpkı onun gibi idi. Bir aralık bulup da dışarıdan içeriye veyahut da içeriden dışarıya sokulabilene aşkolsun! Buna rağmen ne bir küfür işitilir, ne de birkavga çıktığı görülürdü. Herkes mütevekkil, herkes neşeli ve sabırlı sıra bekler, kayıkçının atikliğine, açıkgözlülüğüne, cüretkârlığına güvenirdi.

Zaten derenin ağzına kadar gelindi mi, mesireye varılmış demekti. Bir kenarda karaya atlanır, nevale sepetleri dışarıya çıkarılır, henüz işgal edilmemiş bir ağacın altına ehramlar, seccadeler, battaniyeler, hasırlar serilir, çilingir sofrası hazırlanır, semaverler yakılır, nargileler doldurulur, potinler çıkarılır, gurupta küçük çocuklar varsa onlar salıncak kurulur, keyif çatmak için ne lâzımsa eksiksiz yapılırdı.

İkindi üstü karadan ve dereden piyasa başlardı. Esendorda, besili Orlof katanaları koşulmuş Bender kupaları, narin paytonlar, mirasyedilerin ve paşazadelerin bizzat koştukları brekler, numarasız kira arabaları, külüstür paytonlar.. içindekilerin içtimaî seviyesini ve zenginlik derecesini belli eden haremağalı ekipajlar.. feraceli, çarşaflı, yeldirmeli, yaşlı, taze hanımlar, halâyıklar, saraylılar, çayırı çevreliyen yoldan boyuna bir gelip, bir giderlerdi.

Derede de bu aynen böyle idi: Arka güvertelerini örten sırmalı ehramlarının uçları suda süzüle süzüle geçen tek, iki, üç çifteli piyadelerde kâh altın gözlüklü, burma bıyıklı bir bey, kâh billûr yaşmaklı, penmbe, mavi, tirşe, kavuniçi, yavru ağzı, eflâtun hotozlu, ağır gron feraceli bir veya birkaç, ahû bakışlı hanım sahili dolduran kalabalığın nazarlarını beraberlerinde sürükleyerek geçerlerdi.

İmrahor köşkünden köyün küçük ahşap köprüsüne kadar «Kâğıthane» Damat Nevşehirli İbrahim paşanın «Sâdabâd» ı neşe ile saatlerce çalkanırdı.

O vaktin radyosu da, gramofonu da, her seyir günü tâ Loncadan, Sulukuleden buraya yaya gelip dönen erkek ve kadın kıptilerdi. Baba zurna, klarnet, ud veya keman çalar, oğul incecik ve kapkara parmakları ile dünbeleğe, darbukaya vurur, ana türkü söyler, kız da oynardı.

Bunların repertuarını, her yeni mevsimde meçhul birer şairle sanatkârın müştereken yaptıkları halk türküleri teşkil ederdi. Ahali, bu türkülerin basit güftelerini ve kıvrak bestelerini kolayca belleyip tekrar edebildiği için üstat bestekârların ağır şarkılarına tercih eder, onları hususî âlemlerini konaklarda, yalılarda tertip eden, yahut ki, Boğazın mehtaplarını şenlendiren kibar takımına bırakırdı.

Çılğınca eğlenerek geçirilen bu tatil gününün akşamında, kendine mahsus ayrıca bir zevki olan dönüş başlardı. Arabacıların yanında, kayıkların baş güvertesinde, dere kenarından topladıkları sazlardan başlarına birer külâh örüp geçirmiş çocuklar, bazan fazla coşagelip da peylenmiş zurnacılar, akın halinde şehire avdet edilirdi.

Ve gecenin karanlığı ile ıssızlığı Kâğıthanenin üzerine çökerken, muhakkak ki, Nedimin ruhu, bulunduğu âlemi gayıptan buraya kadar her seferinde gizli gizli gelir, ulu ağaçların altında, incecik derenin kenarında gezinir, yaşadığı devri ve onun âlemlerini melûl melûl yadederek:

Bak Sitanbulûn şu Sa'dabadı nevbünyânına
Âdemin canlar katar âbühevâsı cânına..
Ey felek, insâf! Ey mihri cihânâra, aman!
Bir nazîri var ise, söylen: konulsun yânına!..

diye söylenirdi...

MÜNİF
FEHİM

BASKIN

1793 Fransız ihtilâlinin meşhur simalarından Madam Rolland idam edilmiye götürüldüğü sırada, halka dönüp şöyle haykırmıştı:

— Ey hürriyet! Senin namına ne cinayetler işlenmektedir!

Eski devrin baskın rezaletleine şahit olup da, onları hatırlıyanlar ayni şekilde:

— Ey ahlâk! Senin namına ne kepazelikler ihtiyar olunurmuş!...

Diye bağırsalar yeridir.

Baskın, ona uğrıyanlar kadar onu yapanlar için gerçekten ayni derecede züldü.

Esasen her zaman kayıt altında bulunan fuhuş o devirde de serbest değildi. Erkekler, nefislerini tatmin için bir takım yollar bulmuşlardı: Dört karı alabiliyor, bundan da başka sayısız odalıklara malik olabiliyorlardı. Ve buna kimsenin bir diyeceği olmuyordu. Ancak hali vakti yerinde olanların ihtiyar edebildikleri bu meşru şekil hattâ bunları dah bazan tatmin edemiyor, kaçamak yollar herkese yine daima açık bulunuyordu.

Meşhur opera kahramanı [Karmen] in dediği gibi: «Kanun tanımıyan bir çingene çocuğu» olan aşk, heves, o zaman da kadınlı erkekli bir çok kimseleri baştan çıkarıyor fisküfucura sevk ediyordu.

Bu gibi maceraların biraz da tehlikeli oluşu galiba heveskârlar için ayrıca bir teşvik yerine geçerdi.

Kapalı peçenin, inik şemsiyenin altında, babayani çarşafın içinde herhangi bir kadının ne derecelere kadar müsait olduğunu, hattâ genç ve yosma olup olmadığını seçebilmek de bir mesele idi. Bundan dolayı saatlerce, günlerce peşine düşülür, imkân olursa yavaş yavaş âşinalık tesis edilir, nihayet oturduğu yerin adresi alınırdı.

Oraya da sellemehüsselâm gidilmez; eseriya mahalleli yatsı namazında iken tenha sokağa usulcacık girilir, evin önünden geçilirken meselâ bir kibrit çakmak suretile, önceden kararlaşmış parola verilir, tekrar gerisin geriye dönerken aralanan kapıdan içeriye sessizce girilirdi.

Burada, âşıkın ekseriya sukutu hayale uğradığı da vaki idi. Sokakta giyimli kuşamlı iken, dönmüş gözlere ahû görünen dildadenin kartaloz bir hatun suretinde tezahür eylediği olurdu.

Hattâ, kendisine pek fazla musallat olan herifi kasden evine davet ederek ona bir temiz dayak attırmak suretile ders veren kadınlar da vardı. Onun için, herhangi bir davete ihtiyat ve teenni ile icabet eylemek lâzımdı.

Sonra asıl ve en büyük tehlike, baskına uğramak, karakollarda sürüklenmek, rezil ve rüsvay olmak veyahut ki, yakalanmamak için kaçarken düşüp bir tarafını kırmak tehlikesi idi.

Mahalle halkı, hafifmeşrep kadınları çarçabuk sezer, tecessüs ve tarassut ederlerdi. Üstlerine vazife olmadığı halde mahza mahallenin namusunu korumak maksadile, kendi odasındaki ışığı söndürdükten sonra cumbaya geçip de karşıki evi gözetliyen karılar, işsiz güçsüz erkekler, hasut delikanlılar bulunurdu.

İşte bunlardan bir tanesi, o eve bir yabancının girdiğini farkeder etmez, sokağa fırlar, evin etrafına bir gözcü koyduktan sonra imamla muhtardan başlıyarak mahallenin bütün ileri gelen erkeklerini ayaklandırırdı.

Memlekette, her meskeni taarruzdan masun gösteren bir kanun varmış veya yokmuş, kimin umurunda? Şahsın hürriyeti, amelden hanidir sakıt olup ancak resmî salnamelerin baş tarafında mevki muhafaza eden «Kanunu esasî» de tasrih edilmiş ise de halkın indinde bu bir kuru lâftan ibaret..

Gecenin karanlığında bir kalabalık kafile, o sokakta oturanları velveleye vererek, uykularından uyandırıp pencerelere üşüştürerek fuhuş evinin tâ kapısına dayanırdı.

Tokmağı hızlı hızlı vururlar, ve şayet açan olmazsa, kapıyı omuzlayıp cümbur cemaat içeriye dalarlardı.

Lâkin kadınla erkeğin suç üzerinde yakalandıkları nadiren vaki idi. Zira ikisi de zenaatlarında kaşarlanmış, tecrübe sahibi ve her türlü tedbiri önceden almış olurlardı.

Kadın kapıyı açmakta gecikir, zanparasını evin öbür cephesindeki pencereden tahtaboşa, oradan da bahçeye aşırmıya vakit bulur, neden sonra, tatlı uykusundan uyandırılmış gibi gelenlere sitemli sözlerle çıkışırdı. Onlar da eve girip her tarafı boşu boşuna aradıktan sonra, mahcup mahcup, özürler diliyerek dönerlerdi.

Bir de, meşhur bir meddah fıkrasında olduğu gibi kurnaz ve yüzsüz zanparalara da rasgelinirdi:

Bunlardan bir tanesi böylece bir baskına uğramış. Tam içeride, rakı sofrasının yanında zevkü safaya dalmış iken mahalleli, imam başta olduğu halde kapıya dayanmışlar.

Zanpara şaşırmış. Kalkmış, her tarafı dolaşmış, bakmış ki, saklanacak bir delik, kaçacak bir gedik yok; aklına şeytancasına bir çare gelmiş. Yanındaki kadına:

— Ört başını! demiş, ve benimle şu pencereye gel!

— Aman efendi! ne yapıyorsun? Bizim mahalle halkı edepsizdir.

— Sen karışma! Onlar edepsiz ise, ben onlardan daha edepsizim!

Çıkmışlar ikisi birden pencereye... Oradan herif kalabalığa seslenmiş:

— Ne var? Ne istiyorsunuz?

Aşağıdan, hiddetli bir cevap yükselmiş:

— Utanmaz! hayâsız! Daha da soruyor. İn aşağı, habis!

— Niçin ineyim? Burası benim evim. Bu hatun da ayalim.

— Nasıl?

— Basbayağı! [Kadına dönüp sormuş] Allahın emri ile bana varıyor musun?

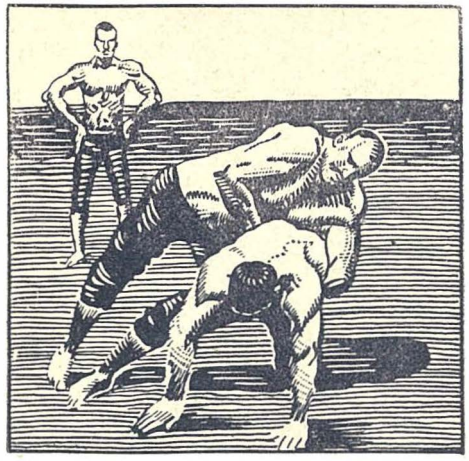
— Varıyorum!

— Ben de seni alıyorum. Ağalar da madem zahmet etmişler, şahit olsunlar!

Vaziyet şeriate uygun. Baskına gelenlerin ağızları açık kalmış. Sümsük sümsük, geldikleri gibi dönüp gitmişler.

Gelgelelim bunu beceremiyenlerden nicesi, ahlâk uğuruna, pestilleri çıkıncıya kadar dayak yemişlerdir!

MUNIF
FEHIM

PEHLİVANLAR

PEHLİVANLIK istibdat devrinde, yegâne millî sporumuzdu. O devirden öncekiler cirit, ok atar, at yarıştırır, kılıç oyunları da yaparlarmış. İkinci Abdülhamidin cebaneti yalnız güreşe göz yumardı.

Bunun için de bir vesile olmak, bir fırsat zuhur etmek gerekti. Bu fırsat ve vesileyi de ekseriya, payıtahtın civar köylerinde: Yakacıkta, Bulgurluda, Libadede, Soğanlıkta, Dodulluda, yazın yapılan köy düğünleri hazırlardı.

Köy düğünleri, İstanbulluların pek can attıkları bir eğlence idi. Bir taraftan böyle bir düğünün yapılacağını haber aldılar mı, biribirlerine müjdelerlerdi.

O sabah, normal vesaitle, köyün en yakınındaki iskele veya istasyona kadar kafile kafile gidilir, oradan da merkep, at, sırık arabası, artık ne bulunursa ona binilerek köye varılırdı..

Düğünün ehemmiyetine ve sahibinin de şöhret ve itibarına göre, en uzak yerlerden kalkıp gelen pehlivanlar orada hazır bulunurlardı.

Etrafı gölgelik, genişçe bir meydan, meselâ bir çayırlık seçilir, bir kenara zurnacı ile davulcu oturtulur, bütün davetli, davetsiz misafirler halka olurlar ve pehlivanlar da çifter çifter, ağırlıklarına göre başa, başaltına, desteye, güreşmek üzere ortaya çıkarlardı.

Tekniği pek olmıyan bu müsabealarda pehlivanlar çırılçıplak, yalnız bellerinden aşağı «Kisbet» denilen meşin bir don giymiş ve tepeden tırnağa kadar zeytinyağına bulanmış olarak görünürlerdi. Kiminin boynunda muskası, kiminin kolunda, göğsünde dövmesi olur, fakat hepsinin de kafaları ustura ile kazınmıştı.

Zurna, düğün sahibinin verdiği bir işaretle «Pehlivan havası» nı tuttururdu, davul etrafı güm güm gümlettirirdi. Bu esnada, pehlivanlar da çalım yaparak, peşrev denilen ve bir nevi gösterişten ibaret olan mukaddemeyi yaparlar, müteakiben de kapışırlardı.

Bir kenarda, vaktile az çok bu işe bulaşmış, kisbet giymiş köy ihtiyarlarından mürekkep hakem heyeti oturur, hasımların oyunlarını dikkatle takip ederler, birinin sırtı yere gelince hüküm verirlerdi.

Güreşte galip gelene, yine düğün sahiplerinin refah vaziyetine göre bir tosun, bir koç, para, çevre hediye edilir, bu hediyelere, davetliler de kendi gönüllerinden ne koparsa katarlardı.

Orası [Er meydanı] olduğundan, her istiyen çıkıp güreşmek, kuvvetini göstermek imkânına malikti. Hattâ bir defa, Borazan Tevfik merhumun başından bir macera geçmiştir.

O tarihte genç, haşarı olan Tevfik, Yakacıkta bir köy düğünü olduğunu ve pehlivan güreşeceğini haber alır. Arkadaşları ile beraber gitmiye karar verirler. Vapurla Kartala kadar giderler. Karınları acıkır. Kartalda o vakit mebzulen bulunan Rum meyhanelerinden birine girip kebap mezesile bir hayli şarap içtikten sonra Yakacığın yolunu tutarlar.

Düğün yerine gelirler ki, mahşer gibi kalabalık. Ortada güreşen pehlivanlara bakarlar. Bazısı gözlerine zayıf, çelimsiz görünür. Pek gösterişli bir kalıp ve kıyafet sahibi bulunan Tevfik aşka gelir. Hakem heyetine başvurup, güreşmek istediğini, meydan okuduğunu söyler. Tabiî kabul ederler.

Tevfik, sırtındaki tersane gedikli elbisesini çıkarır, kisbet giyer, semiz vücudu ile ortaya çıkar. Karşısına dikilen uzun, sırım gibi köy delikanlısına merhametli bir bakış atfettikten ve bir iki peşrev yaptıktan sonra kapışırlar.

Ancak evdeki pazar çarşıya uymaz. Herif zorlu çıkar. Tevfikin ensesinden yakalayıp bir defa silktiği gibi, Tevfik sersemler, bir daha, bir daha, bir daha derken bir de belinden kavrayıp başlar sıkmıya. Tevfik, gözleri dönmüş, kan başına çıkmış:

— Yapma ulan! dedikçe, hasmı onu daha ziyade sıkıştırır.

O esnada, seyirciler bağırırlarmış:

— Haydi bahriyeli, göster kendini!

Ne mümkün? Ömründe güreş nedir bilmiyen zavallı Tevfik uğradığı yaman tazyikin tesirile, nekadar kebap yemiş ve nekadar şarap içmiş ise birden çıkarıverir.

Halkın içinden bir «yuha!» dır yükselir, Tevfik de ahaliden dayak yememek için arkadaşlarının himayesi altında ve o kıyafetle oradan dar kaçar.

Maamafih, Türk gibi kuvvetli darbı meselini yaratan, dünya meydanlarında yüzümüzü ak eden o en meşhur pehlivanlarımız: Kara Ahmetler, Kurtdereliler, ilk idmanlarını bu köy düğünleri esnasındaki müsarealarda yapmışlardır.

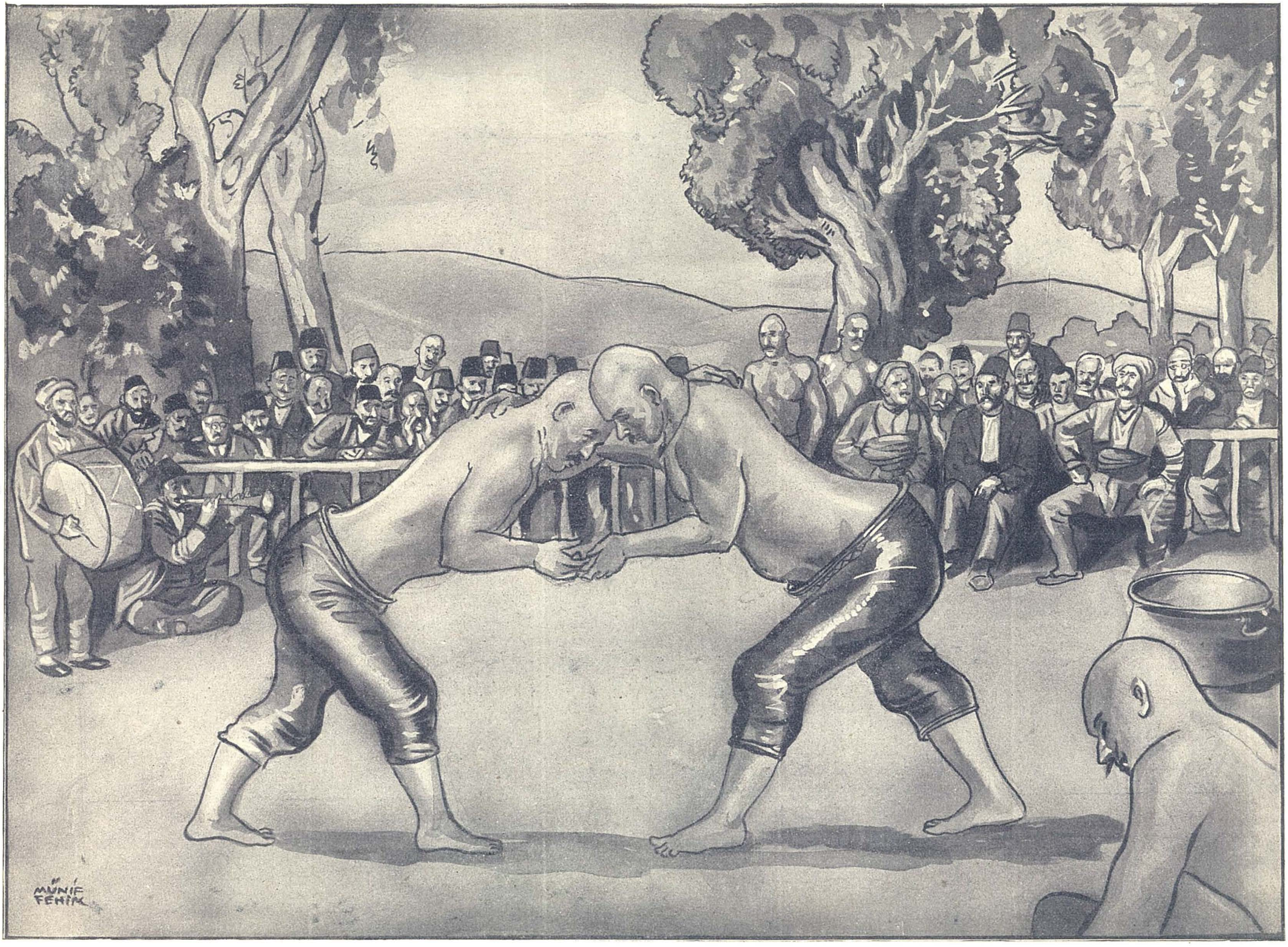
Bir zamanlar, güreş, bütün cihanda Türklerin en üstün bulundukları spor şubesi idi. Hâlâ da öyle değil mi ya? En son Olimpiyatlarda dünya şampiyonluğu yine üzerimizde kalmıştı. Ancak şimdiki şampiyonlarımız güreşin tekniğine uygun olarak hareket ediyorlar. Evvelden ise bu teknikten kimselerin haberi bile yoktu. Pehlivanlar rasgele güreşirler, biribirlerinin canını acıtmaktan çekinmezler, hasmı yere yıkmak için her oyunu mübah sayarlardı. Erbabı şüphesiz daha iyi bilir, âdet hükmüne girmiş, bellenmiş bir takım oyunlar da vardı ki, pehlivanlar arasında hususî tâbirlerle yadolunurdu. Çaprast, kazkanadı, kündeye getirme, kündedetn atma gibi..

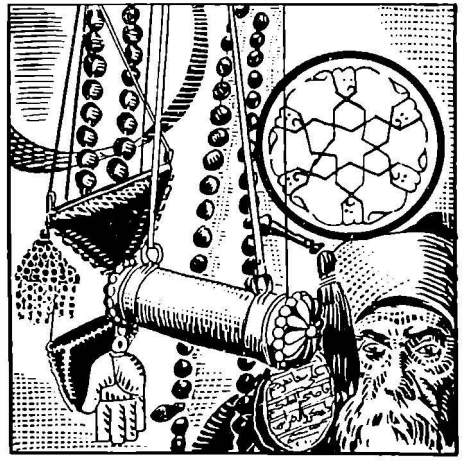
Ne de olsa güreş saf ve sıhhî bir vakit geçirme vasıtası idi. Sabahtan akşama kadar açık havada, henüz biçilen ekinlerin temiz kokusunu teneffüs ederek, gür ve berrak pınarların soğuk suları ile hararet söndürerek oyalanmak ve eğlenmek pek hoş olurdu.

Bazan pehlivan yerine deve güreştirilir, horoz dövüştürülür, koç toslaştırılırdı. Bunlar da biraz iptidaî olmakla beraber, dumanlı kahvelerde yağlı iskambil kâğıtları ile kumar oynamaktan, zifirle ciğerlerini zehirle mekten elbette iyi idi.

Pehlivan güreşinin altın devri Abdülâzizin saltanatı esnasındaki devirdir. İnsandan ziyade serbest büyümüş bir boğayı andıran o acayip padişahın da bizzat güreşe pek meraklı oluduğunu ve Kâğıthanedeki Emrohor köşkünün bahçesinde kisbet giyip bazı meşhur pehlivanlara «elense çektiğini» söylerler.

Ayni zamanda horoz da dövüştürüp galip gelen horozun boynuna kendi clile «Osmanî» nişanı taktığı da mevsuk rivayetler cümlesindendir!

MUNIF
FEHIM

ÜFÜRÜKÇÜ

AH, cahalet! İstanbullulara o devirde neler yaptırmazdı?

Hekimlik bu derece ileriye gitmemiş; kıymetli tıp üstatlarımız gerçi pek de yok değil. Lâkin vasat seviyede ve onun da dunundaki halkın ilimden, fenden ziyade batıla inancı vardı.

Ve bu haleti ruhiyeyi bir takım açıkgözler kendileri için kazanç vasıtası yapmış pervasızca ve insafsızca istismar ederlerdi.

Hurufat döküp de kitap basmanın şeran caiz olup olmadığına fetva arayan zihniyet, her köşe başında bir üfürükçünün ibadullahın sıhhatile, hayatile oynamasına açıktan açığa mesağ verir, büyüye, tılsıma, afsuna göz yumardı.

O tarihte, halk arasında, en büyük hekimlerimizden çok daha meşhur üfürükçüler vardı. Bunlar safdilleri ve cahilleri türlü türlü avlarlardı. Kimi doğma büyüme buralı olduğu halde kendine Hintli, Yemenli, Cavalı, Buharalı süsünü verir, kimi meczup rolü oynar, kimi hacet erbabını paylar, söver, kendini (celâllı) tanıtarak nefesinin daha müessir olduğuna inandırırdı.

Dertlilerin tâ nerelerden kalkıp geldiği, hem bir defa değil de, günlerce taşındığı meşhur bazı üfürükçüler ayda elli altın liraya kâr demezlerdi. İçlerinde, mahdut ve muayyen işlere bakan, nefes eden mütahassıslar (!), hekimlere meydan okuyan mütetabbipler, kurşun dökenler, istikbalden haber verenler, can kavuşturanlar, sevdazedeleri - dilekleri gibi - biribirinden soğutan veyahut ki, daha ziyade yaklaştıranlar, sarılık kesenler, sıtma bağlıyanlar, neler, neler vardı.

Bu adamlar ellerine düşen safdilleri birer sağmal inek gibi sızdırmasını çok iyi bilirlerdi. Önlerinde içi kum dolu bir çanakla iş gören [remilci] ler, duvara bakıp da gûya cinler, perilerle konuşan, onlardan direktif alan [karışmış] lar, aynadan istikbali keşfeden, yere atılan bir tesbihin arzeylediği şekilden türlü mana çıkaran âlim (!) ler, nazara, kurşuna, yılan ısırmasına, akrep sokmasına karşı muska yazanlar, işte bütün bu keramet sahipleri bilgi ve marifetlerinin tesirini mümkün olduğu kadar pahalıya satarlardı.

Meselâ, saf, cahil kadıncağızın biri bu adamlardan bir tanesine, çaresiz kalıp da baş vurdu mu, üfürükçü onu karşısına oturtur evvelâ kurnazca sorguya çekerdi:

— Nedir derdin bakayım, hanım?

— Derdim sizc malûmdur helbet, efendi hazretleri!

— Malûm ya! bir de senin ağzından dinliyeyim dedim.

— Ah, nasıl söyliyeyim? Bizimkine bir hal oldu, on sekiz yıllık ehlim..

Bukadarı kâfi. Üfürükçü gûya cezbeye varır, bir şeyler mırıldanır, oflar, sabit bir noktaya bakarak şöyle bir kehanette bulunurdu:

— Hanım! Bir erkek görüyorum. Bu, senin kocan mı?

— Evet.

— Havalanmış! yanında bir de kadın var.

— Var ya, gözü kör olsun!

— Hem de bu iş yeni değil, epey olmuş.

— Geçen senedenberi, büyük tövbede tam yılı oluyor.

— Niçin bukadar geç kaldın? Daha evvel neye gelmedin?

— Ne bileyim? Sizi yeni salık verdiler.

— Kocanın adı ne?

— Abdullah.

— Ya, Abdullah! [Kadına] cevap veriyor. Bu iş çetin olacak. Büyülemişler senin kocanı. İyicene bağlamış o kadın, neydi kadının adı?

— Zilha!

— Ya, Zilha! [Kadına] o da susuyor. Şu dakikada beraber bulunuyorlar.

— Boyu devrilsin! teneşirlere uzansın inşallah!

Zavallı kadıncağız, hüngür hüngür ağlamıya başar, üfürükçü bundan cesaret alırdı.

— Bak, dinle beni hanım!

— Emredin, efendi hazretleri!

— Sen yarın bana bir tane lekesiz, siyah tavuk, kocanın bir kat çamaşırını, yedi dirhem akanber, dinliyor musun?

— Dinliyorum, efendi hazretleri.

Yetmiş dirhem çöreotu. [Kadının parmaklarına usulca bakıp orada gördüğü yüzükten ilham larak] gümüş halkalı bir akik yüzük. Bunları getirirsin.

— Baş üstüne.

— Şimdi de iki liran varsa ver bana. İyi saatte olsunlara ziyafet vereceğim. Yavru beyle Rüküş hanımı çağıracağım. Onlara olur olmaz şeyler ikram edemem.

— [Utanarak] Üzerimde bir lira var, affedersiniz, bilemedim.

— Zararı yok! Ver onu. Üst tarafını yarın getirirsin!

— Buyurun efendim!

Zavallı dertli hatunun edeceği zarar bukadarla kalsa neysene idi. Fakat, çapkın kocayı evine barkına döndürmek pek öyle kolay iş değildi. Çok masrafı mucipti. Üfürükçü üç, beş, on, ne sızdırabilirse sızdırır, türlü büyüler yapar, yaptırır, bu esnada koca tesadüfen evine dönerse ne âlâ! Dönmezse bu muvaffakıyetsizlik ya kadının iman zafına, yahut ki, büyünün âdap ve erkânına tamamile riayet etmediğine atfedilir, işin içinden çıkılırdı.

Hastalığa nefes eden üfürükçülere gelince, onlar da, hastalık geçmediği, yahut ki, ölümle neticelendiği takdirde kabahatı hekimlerin müdahalesinde bulurlar, ciğeri yanan hasta sahiplerini, üstelik itikatsızlıkla, imansızlıkla itham ederler, azarlarlardı.

Ne gariptir ki, o devirde, padişah bile böyle şeylere inanır, ehemmiyet verir, sarayında hususî üfürükçüler, mütetabbipler bulundururdu.

Bunların arasında kazaskerlik payesine kadar yükselen Ebülhüda ile generallik ihraz eden basurcu Agâh paşa en meşhurları idi.

Artık bunu da bildikten sonra, zavallı halkın bu batıl şeylere inanmış olmasını tabiatile mazur görmeliyiz.

MUNIR
FEHIM

MEVLEVÎLER

HİCRÎ 604 ncü yılının ortalarında, Asya Türkistanının Belıh şehrinde, beynennas «Sultanülulema» lâkabile tanınan ve sayılan Bahaettin Veledin bir oğlu dünyaya geldi. Adını Celâlettin koydular. En eski kitaplar Celâlettinin daha pek küçük yaşta iken, kendisini görenleri zekâsına hayran kıldığını yazıyorlar.

Bazı kaynaklar onu aslen Arap, bazıları da fars diye gösterirler. Halbuki Belıh bir Türk beldesi, Bahaettin Veled de bir Türk âlimidir. Celâlettinnin anasına gelince, o da Belıh emiri Rüknettinin kızı Mü'mine hatundu. Bahaettin Veled de kendi annesi tarafından Harzemşah sülâlesine mensup olduğu için, evlât ve ahfadına, Türklerde prenslerine verilen Çelebi ünvanı verilmişti.

Celâlettin, babasının idaresi altında yüksek ve derin bir tahsil gördü, bir kaç dil öğrendi.

Üç yaşında iken ailesi Belıhten hicret etmiye mecbur olmuştu. İlk merhalede Nişabura geldiler. Burada büyük şair ve filosof Feridettin Attar'ın meclisinde bulundular. Oradan da Bağdada gittiler. Halifelerin beldesinde islâmın diğer bir büyük şahsiyetile, Şahabettin Şühreverdi ile tanıştılar.

Bağdattan Mekkeye, Mekkeden Medineye, Şama, Halebe, Malatyaya ve Erzincana göçtüler. Şamda Muhittin Arabî ile görüştükleri zaman, koca Muhittin, babasını takip eden Celâlettini kast ile: «Subhanallah! demişti; bir deniz, bir gölün arkasına nasıl düşmüş, gidiyor?!»

Bahaettin Velit 628 de öldü. Yirmi dört yaşında yetim kalan Celâlettin, biraz evvel, Alâettin Keykıbad'ın daveti üzerine Konyaya gidip yerleşmiş olan babasının, Selçukî hükümdardan gördüğü riayete aynen varis oldu.

Artık Konyada yerleşmiye karar vermişti. Halepte Haleviye medresesi müdderrisi Kemalettinden, Konyada da Seyit Burhanettin adlı âlimden pek büyük manevî istifalerde bulunmuştu. Bilhassa tasavvuf yolunda hayli ilerlemişti. Fakat bir mektep, bir tarikat kuracak kudreti nefsinde henüz bulamıyordu. Otuz beş yaşına kadar kitaplar okumak ve şiirler yazmakla vakit geçirdi.

Celâlettini aydınlatan, ona kendi kendini tanıtan ve inkişaf ettiren Tebrizli Şems olmuştur. Onunla karşılaştığı zaman Celâlettin 38 yaşında idi. Bu tanışıklık, Celâlettine yeni ufuklar açtı ve Mevlevî tarikatının doğmasına sebep oldu.

Bütün tarikatler içinde en nezih, en kibar bellenen Mevlevî tarikatinin tasavvuf ve felsefe bakımından hususiyetlerini bu albümde incelemek, izah etmek mümkün değildir.

Konyada yerleştiği için Rumî, ve ilminin yüksekliği dolayısile Mevlâna efendimiz lâkaplarını kazanan Celâlettinin, şukadar diyeyim ki, kurduğu tarikat az zaman içerisinde bütün sunnî Türk âleminde, önemli surette genişledi. Osmanlı hakanları bizzat bu tarikate salik oldular. Tekkelerini imar, müntesiplerine itibar ettiler. Okadar ki, son hükümdar Vahdettine kadar, Osmanlı padisahlarının tahta çıkışlarında, kılıçlarını, Mevlevî tarikinin mevkice en büyüğü olan Konya Çelebisi, hassaten İstanbula gelip kuşatırdı.

İstanbulda müteaddit Mevlevî tekkeleri vardı. En mühimleri Tünelin üst başında bulunduğu Galataya izafetle anılan Mevlevîhane, Halîçte Bahariye ve İstanbul cihetinde de Yenikapı tekkeleri idi. Osmanlı devlet adamlarının, mütefekkir ve ediplerinin pek çoğu bu tekkelerden birine mensup olmakla iftihar ederlerdi.

Bunların her birinde, haftanın muayyen bir günü âyin yapılır ve birer musiki ziyafeti olan bu âyinlerin zarafet ve kibarlığına meftun bütün ecnebiler, o günlerde akın akın gelir, hazır bulunurlardı.

Tarikat dilinde Sema denilen bu âyinlerde, gerçekten, Türk musikisinin en nefis tarzı dinlenilir, huşu içerisinde dönen mevlevilerin, havalandıkça açılan ve yayılan etekleri nazara pek hoş gelen bis manzara arzederdi.

Dede efendi, Zekâi Dede gibi meşhur bestekârlarımız bu tarikatten gelme idiler.

Âyin günleri, semahane denilen meydan hazırlanır, şeyh efendi yeşil sarıklı sikkesi ile gelip postuna oturur, peşisıra dedeler de meydana dahil olurlar, elleri göğüslerinin üzerinde kavuşturulmuş olduğu halde şeyh efendinin önünde baş keserek selâm verirler, sonra harmanilerini arkalarından atıp dönmiye başlarlardı.

Bu esnada, meydanın üstünde kâin mahfilde ney, kadum, santur gibi halis Türk sazlarından müteşekkil bir orkestra heyeti âyin denilen faslı başlar, mesnevîhanlar, Mevlânanın o eşsiz eserinden parçalar okur, bütün orada hazır bulunanlar da, derin sükûn ve sükût içerisinde bakar ve dinlerlerdi.

Ney, Mevlânanın en sevdiği, sesini Allaha yalvaran sese en ziyade benzettiği için âdeta kutsal addettiği sazdır. Mesnevîsine başlarken:

Bişnev ez ney ki, hikâyet mîkünet,
Ez cüdâyiha şikâyet mikünet.

diyerek, onun üzerine müritlerinin dikkat nazarını çekmişti. İstanbullu şair Süleyman Nahîfî'nin:

Dinle neyden kim hikâyet etmede,
Ayrılıklardan şikâyet etmede..

diye fevkalâde selis ve muvaffak bir surette tercüme etmiş olduğu o manzumede yine Mevlâna neyin ağzından:

Serem olmaz nâlişimden gerçi dur,
Leyk yok her çeşmü kûşe feyzinur!
diyor.

Ve bununla da işaret etmek istiyor ki, bataklıktan koparılmış bu kamış parçasının feryadındaki sırrı manayı, ancak Mevlevî tarikatine intisapla tekemmül etmiş olanlar anlıyabilir, her fânî idrak edemez.

Mevlâna, Mesnevîsinden başka, her biri birer şaheser olan Rübaîler de yazmıştır ki, bunlar hakkında fikir verebilmiş olmak için şu bir tanesini hatime olarak buraya me'len naklediyorum:

«Tâ medreseler ve minareler viran olmadıkça kalenderlerin ahvali genişliyemez. İmanı küfr, küfrü iman olmadıkça da Hakkın hiç bir kulu hakkile müslüman olamaz!»

Koca Türk müceddidi!.

MUNIF
FEHİM

SÜNNET DÜĞÜNÜ

İLK mürüvvet! Eğer mektebe başlamayı da mürüvvetten sayacak olursak, o zaman ikincisi. Fakat ne de olsa, ana-baba erkek evlâtlarının sünnet düğününü hayatın en mühim safhalarından biri addederlerdi.

Çocuk henüz gelişmiye başlarken sünnet lâfı da ortaya atılır:

— Gelecek Ağustosta, inşallah!

— Erken değil mi kardeş?

— Yoo! Oğlan Hıdrellezde altısını bitirip, yedisine basacak, tam zamanıdır.

Filhakika, yedi yaş bu iş için normal sayılırdı. Ve bilmem hangi hikmete mebni sünnet mutlaka tek yaşlarda olurdu. Tıpkı, hamamda başa sürülen sabun adedi gibi!..

Mevsim yaklaşıp da karar verildi miydi, hazırlıklar görülürdü. Evin kadını, sandıktan kendi işlemeli yatak takımlarını çıkarır, şiltelerin, yastıkların pamukları hallaca verilip attırılır, oda takımlarının yüzleri yenilenir, mahdumla birlikte sünnet ettirilecek fukara çocuklar tesbit olunur, kaplar kalaylattırılır, ev halkına yeni urbalar yaptırılır, havalar müsait gidiyorsa, daha çok davetli bulundurabilmek için bağa, yahut ki, bahçeye çadırlar kurulur, zamanın en meşhur hayalcisi, hokkabazı, saz heyeti, aşçısı, sofracıları, çengiler peylenirdi.

— Falan gün, falan paşanın Çamlıcadaki köşkünde sünnet düğünü varmış..

Haberi şehrin içinde yayıldı mı, zaten loncanın bütün lübiyatçı esnafı tetikte dururdu. Başına neler geleceğini, ne acılar duyacağını iyice fark edemiyen çocuk, o haftanın en mühim bir şahsiyeti haline gelir, herkesi kendisile meşğul görmekle, bütün o hazırlıkların yine kendisi için olduğunu bilmekle duyduğu gururun sarhoşluğu içerisinde dolaşır dururdu.

Tıpkısı, kurbanlık koyunlara karşı gösterilen merhametle şafkat arası ihtimamın bazan onu pek fazla şımarttığı da olur, fakat bu şımarıklık hoş görülürdü.

Sünnet gününden bir iki gün evvel, başına işlemeli ve nazarlıklı takkesi, sırtına yeni elbisesi giydirilen, göğsüne mavi renkli hamaylı kuşatılan çocuk, ev haricindeki büyüklerin ellerini öpmiye götürülür, oradan Eyüp sultana, yahut ki, Babacafere de uğranarak türbedara nefes ettirilir, tesbihten geçirilir, kendisine arzu ettiği oyuncaklar alınırdı.

Ekseriya bir hissi kablelvuku, sünnet sabahı, çocuğu gözden nihan ediverirdi. Koydunsa bul! Kimbilir hangi tecrübeli arkadaşlığın boşboğazlığı yüzünden birdenbire içine giren korku ile ya tavan arasına saklanan, yahut öteki mahalleyi boylıyan yaramaz nihayet ele geçer ve mukaddera-ta boyun iğerdi.

O, hayatının böylece ilk acısını duyadursun, düğün evi harekete gelir, yahudi hokkabaz tef gürültüsü ile karışık tekerlemelerine hız verir, evi, yahut ki, bahçeyi dolduran eş dost, konu komşu, hısım akrabadan mürekkep kadın kalabalığı hep bir ağızdan: «Maşallah! kırk bir kere!. Koltukta güveyiliğini de görürüz inşallah!» temennilerile ortalığı çınlatır, büyükanne yüksek sesle tekbir alır, anne düşer, bayılır, hâsılı bir hengâmedir kopardı.

Derken, birer birer kesilen çocukları bu hayhuy arasında getirip yataklarına yatırırlardı. Önlerinde bir geçit resmi başlar. «Maşallah! Uğurlu kademli olsun!» temennileri tekrar edilerek çeşit çeşit hediyeler bazan gösterişle, yorganın üzerine bırakılır, bazan da mahviyetle, yastığın altına sıkıştırılırdı. Yükte hafif, bahada ağır bir şeyse, çocuk pansıman değiştirmiye gittiği zaman aşırılmasın diye, ev halkından biri hemencecik müdahale ederek:

— A, neye zahmet ettiniz?

Hitabile, getirenin elinden kapar ve tahtı temine alırdı.

Gündüz, düğün ekseriya kadın davetliler içindi. Erkekler akşama, rakı ziyafetine ve saz âlemine gelirler, lâkin yer müsait ve geniş ise, ara yere entipüften bir perde gerilerek kadın, erkek birlikte çağırılırdı.

Hele geceleyin, Karagöz oynıyacağı vakit, kadınları erkeklerden ayırt etmenin imkânı yoktu. Ve Karagözcü perde bîrunane cinaslarını tekerledikçe erkekler tarafından yükselen kahkahalara öte yandan, gevrek kadın gülüşleri de karışırdı.

Erkek evlâtlarının bu ilk mürüvvetlerini, hal ve vakti yerinde olan aile reisleri âzamî şaşaa ile kutlamayı âdeta bir farize bellemişlerdi. Sünnet düğününü «ailenin şanü şöhretine lâyık ve akran ve emsalininkine faik» bir surette yapabilmek için neleri var, neleri yoksa rehine koyanlar, evlerini istiğlâl edenler bile vardı. Yüksek ve zengin muhitte dostları olanlar da çocuklarının sünnet düğününü, kıymetli hediyeler toplamak için bir vesile sayarlardı.

Ne de olsa, bu kabil düğünlerin ekseriya yapıldığı sonbahar, İstanbulda sayılı eğlence mevsimi idi. Sonbaharın tercihan seçilmesindeki sebep de, sıcakta, yaraların daha güç ve geç iltiyam bulduğu hakkındaki bir kanaatten başka bir şey değildi.

Ağustos ayı girdi miydi, yollarda, sazlarını, pusatlarını, takımlarını koltuklamış lonca esnafına, kirizcilere, hokkabazlara, hayalcilere, çengilere, düğün aşçılarına rastlardınız. Hepsi de her gün birer sünnet merasimine taşınırlardı.

Evlerde de harıl harıl dikişler dikilir, yaşmaklar, feraceler, çarşaflar ütülenir, Kapalıçarşıdaki en muteber tuhafiyecilerden, kuyumculardan, saatçilerden, Filcancılar yokuşundaki çanakçılardan, Eyüpteki oyuncakçılardan çeşit çeşit hediyeler satın alınırdı. Bazan hem çapkın, hem de kılıbık olan erkekler bu sünnet mevsimini fırsat sayarak:

— Falanca kalem arkadaşının sünnet düğününe gidiyoruz.

Diye Beyoğluna pirelerini dökmiye giderlerdi. Ve şayet:

— Ben de gideceğim!

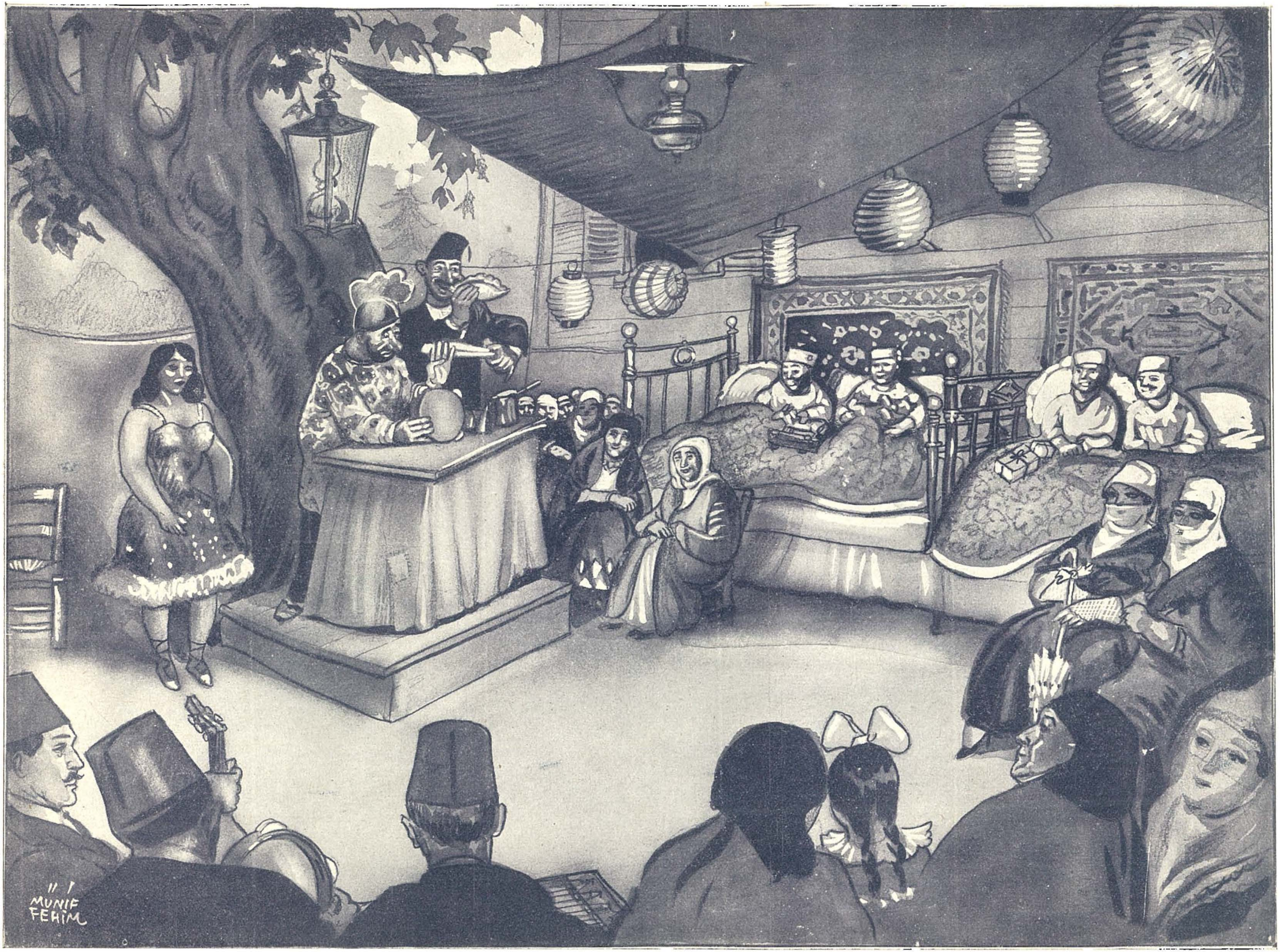
Tarzında ayak direyen kadın olursa, ona da:

— Yerleri darmış, sade erkekleri davet etmişler.

Kabilinden bir mazeretle mukabele edilirdi.

Bu düğünler umumiyetle yirmi dört saatten fazla sürmez, lâkin dedikodusu ertesi yıla kadar devam ederdi.

Bilhassa kadınların biribirlerini tenkit ve tezyifi ki, bu, Havva kızlarının ezelden başlayıp ebede kadar sürecek itiyatlarından biridir!

MUNIF FEHIM

MEKTEBE BAŞLAYIŞ

ODEVRİN çocuğu dört yaşında ve dört aylık oldu mu, mektebe başlatılırdı. Tam bu yaşta mektebe başlamak uğur sayılırdı.

Birkaç ay, bazan bir yıl evvelinden bu iş için hazırlıklara başlanırdı. Çocuğun annesi, yahut ki, ailenin en marifetli kadını hangisi ise, çarşıdan aldığı veya sandıktan çıkardığı kadife, atlas, peluş, gezi bir kumaş parçasından müstakbel mekteplinin cüz kesesini biçer, diker, işler, hazırlar, ondan başka bir de yuvarlak, gösterişli minder yapılır, cüz kesesinin içine Sahaflardan tedarik edilen bir tane, sarı kâğıtlı [Elifbayi Osmanî] yerleştirilir, sonra hepsi bir tarafa konurdu.

Arabî aylardan Safer uğursuz sayıldığı için, buna raslanmamasına dikkat ederek, seçilen mektebin - ki, ekseriya ayni mahallede bulunurdu - hocasına haber gönderilir, gidip kendisile konuşulur, gün kararlaştırılırdı. Bugün de, ya Pazartesi veyahut ki, Perşembe olurdu.

Daha evvel, zihni açık, feyzi ziyade olsun diye Eyüpsultan gibi, Babacafer gibi, Beşiktaş civarında Yahya efendi gibi evliyaların türbelerine götürülerek türbedara nefes ettirilen, tesbihten geçirtilen çocuk bundan sonra da ailenin büyüklerine, yakın ve hatırlı dostlarına el öpmiye, dua almıya sevkedilir, nihayet merasim günü gelir çatardı.

O sabah ya bir fayton araba, yahut ki, Midilli denilen ufak bir at, kapının önüne getirilerek, çocuk ona bindirilir, yeni urbalarının içinde, cüz kesesi boynunda, nazarlığı fesinin ibiğinde veya omuzuna kordele ile iliştirilmiş olduğu halde, [küçük bey] içinde birer parçacık sevinç ve gurur sezilen şaşkın bakışlarını etrafına gezdire gezdire alay yola düzelirdi.

En önde, başının üzerinde minderi taşıyan, yarım pabuçlu, yırtık cübbeli [kalfa], onun arkasında rahleyi hamil mahalle bekçisi, daha sonra çocuğun etrafını kuşatmış mektep arkadaşları, en arkada ailenin büyüklü, küçüklü erkân ve mensupları, ilâhiler okuyarak, «âmin âmin!» bağırarak yürürlerdi.

Mektebin kapısında ekseriya kurban keşiir, çocuk mektepten içeriye ilk adımını o kurbanın kanına basarak atardı.

Mektep muhtelit ise, yani kız, erkek bir arada okuyorlarsa, alaya iştirak etmiyen kızlar bayramlık elbiselerile önceden gelmiş, yerlerine oturmuş bulunurlardı. Kafile içeriye girer girmez, iri kavklu, torba sakallı, kerli ferli hocafendi sınıf kapısından karşılar, herkese yer gösterir, çocuk birdenbire ürkmesin diye ona da iltifat ederdi.

Alaya iştirak edenler yerli yerlerine geçip oturduktan sonra, kalfa ile bekçi minderi yere, rahleyi de önüne koyarlar, hocafendi de kendi postuna çöker, heyecandan tirtir titriyen dört buçuk yaşındaki sabi de minimini ellerile kesesinden çekip çıkardığı elifbasını hocaya, ürkek ürkek uzatırdı.

«Vurduğu yerde gül bittiği» rivayet edilen ve ilk görüşte bir mürebbiden ziyade bir cellât tesiri yapan çatık kaşlı, asık suratlı, zebellâh gibi hocanın önünde, kapancaya tutulmuş zavallı bir kuş helecanı ile ürperen biçare çocuğa, o ane kadar tamamile yabancı olan kitabın ilk sayfasında ilk satıra kalın, tüylü ve kirli bir parmak konar, korkunç bir ses de ayni zamanda gürler gibi hitap ederdi:

— Bismillâhirrahmanirrahim!

Bu besmeleyi, incecik, fısıltı halinde diğer bir ses, çocuğun sesi tekrarlardı.

— Bismllahi.. rahmani.. rahim!
— Rabbiyesir..
— Rabbiyesir..
— Velâtuassir..
— Velâtuassir..
— Rabbitemmim, bilhayır!.
— Bilhayır..
— Elif, be, te, se, cim..

Bu beş harf de tekrar edilince artık merasim tamam sayılırdı. Zira o gün için, ufacık kafayı daha ziyade yormak, küçücük sinirlerin gerginliğini devam ettirmek manasız ve lüzumsuzdu. Bu bir damlacık insan yavrusu ilim denilen sonsuz ummanın kenarından artık dalmış sayılırdı. Bundan böyle kendisine, istidadı, kabiliyeti, hevesi ve kısmeti varsa, en geniş ufuklar açılmıya başlıyacaktı.

Son bir dua, yine dapdaracık, basık tavanlı, kasvetli dershanenin çerisini çınlatan âmin sesleri.. akrabanın bulunduğu köşeden akseden kısık kısık sevinç, iftihar hıçkırıkları...

Derken mağrur baba kalkar, hocafendinin yanına sokulur, çekingen bir tavırla onun avucuna bir iki mecidiye.. bir altın.. kudreti neye yetiyorsa, sıkıştırırken:

— Bundan sonra evlâdım, evel Allah, sonra size emanet.. eti sizin, kemiği benim..

Demeyi de unutmazdı.

O aralık, mütehayyir nazarlarını, müstakbel arkadaşlarının doldurdukları sıralardan, duvarda asılı falaka takımına, oradan da hocanın arkasında duran boy boy değneklere, değneklerden, tavanda sarkan örümcek ağlarına gezdiren çocuğun içinde garip bir üzgünlük peyda olur, gözleri gayri ihtiyarî dumanlanır, artık nihayet bulan serazatlık günlerinin tahassürü baş gösterir.

Hocafendi bir işaret verir.. talebe kapının dışında iki keçeli saf kurarlar. Mesut baba onları da sevindirecek, kendi sevincinden onlara da pay ayıracaktır.

Bir bir uzanan ufacık avuçların içine çil kuruşlar, ikilikler bırakılır.

— Allah zihin açıklığı versin! Maşallah! tebarekâllah!..

Diye dua eden kalfaya, bekçiye de münasip bahşişler verilir. Ve bu defa alaysız olarak dönülen evde, artık okurların, efendilerin sırasına geçmiş bulunan ciğerparesini bağrına basan anne bir sinir buhranına tutulur, ayılır, bayılır..

— Yarabbim! güveyliğini de göster bana inşallah! diye haykırır.

Çocuğu, nazar değmesin için tütsülerler, herkes ayrı ayrı onu kucaklar, şapır şupur öper, yüzü gözü tükürük içinde kalır.

O esnada, onun aklı ise başka yerdedir. Mektebin avlusunda bir aralık gözüne çarpan erik ağacında!..

MUNIF
FEHIM

FALAKA

ESKİLERİN tekrarlıya tekrarlıya doğruluğuna iman ettikleri birkaç ata sözü vardır. Bunların iki tanesi terbiyeye taallûk eder:

Dayak cennetten çıkmadır. Ve, hocanın vurduğu yerde gül biter!?..

Eğer bunlardan, hele ikincisi hakikat olmuş olsaydı, bugün kırk, elli ve daha yukarı yaşlarda olanların tabanları ve avuçları muhakkak birer Gülistan manzarası arzederdi.

Bizim zamanımızdaki terbiye sistemi tedribe pek yaklaşırdı. İnsan yavrusu gibi değil, maymun, köpek enceği gibi muamele görürdük. Hak ederdik, etmezdik, o ayrı mesele. Yaramazlık, afacanlık etmiyen hangi çocuk vardır?

Sübyan mektebine başladığımız gün: «Eti senin, kemiği bizim!» diye eline teslim edildiğimiz hocafendinin insafına bağlı idik. Artık o, kendi telâkkilerine ve kendi noktai nazarına göre bizi adam etmiye çalışırdı.

O vakitki mektep hocalarının içinde çocuğa kıymet veren, dayağın, çocuğu değil terbiye etmek, bilâkis daha ziyade ârsız ve yüzsüz ettiğine inanan, ufacık bir varlığa karşı rıfk ile, halim ile, şefkatle muamele etmenin şüphesiz daha faydalı olduğuna kanaat getiren büyük bir kısım vardı. Fakat herkes böylesine düşemezdi. Bu, baht işi idi.

Devrin maarif sistemi - eğer bu türlüsüne bu ad verilebilirse - mekteplerde, iptidaî mahkemelerin işkence âletlerini daha çok hatırlatan, bir takım ceza vasıtaları ihdas eylemiş ve tatbik ettirirdi.

Bunlardan biri, ve talebenin üzerinde en fena tesir yapanı falaka idi.

Evvelâ size âleti tasvir edeyim. Tahminen bir buçuk metre uzunluğunda kalın bir sopayı göz önüne getiriniz. Bu sopanın bir ucundan öbür ucuna çift ipler raptedilmiştir. Bu âletin bir deste, muhtelif kalınlıklarda kızılcık veyahut ki, fındık çubuklarından müteşekkil teferruatı da vardır.

Hocanın indinde ağır bir suç işliyen talebeyi bütün sınıfın önünde sırt üstü yere yatırırlar. Ayaklarını havaya kaldırıp - suçun ehemmiyetine göre - bazan çoraplı, bazan da çorapsız, o ayakları, bahseylediğim iplerin ara yerine geçirirler, ipi iki taraflı burmıya başlarlar. Tâ ki, ayaklar kıpırdıyamasın, sabit olsun. Bu iş bitince, buruk ipli falakanın bir ucunu sınıf çavuşu, öbür ucunu da başka bir talebe sımsıkı tutarlar. Mektebin «kalfa» tabir edilen yardımcı öğretmeni değnek destesini eline alır, içinden bir tanesini seçer, inceliği, kalınlığı hakkında hocafendinin fikrini sorar. Muvafık ise, başlar o minimini tabanların altına vurmıya.

Değnek adedi muayyen değildir. Bunun kifayeti hususunda yalnız iki âmil gözetilir: Hocanın insafı ile zavallı yavrunun tahammülü!

O tarihte hıfzıssıhha nazariyelerinin [n] sini dahi bilen nerede? Vücudun hangi tarafına vurulursa ne neticeler doğurur? Her çocuk dövülür mü? Ayağa kan otururşa ne olur? Kirli ayakta açılan bir yara, bir bere ne gibi tehlikeler arzeder?

Bunların hiç biri düşünülmez, kale bile alınmazdı.

Kalfa değnekleri indirdikçe, biçare mazlûm çocuğun feryatları ayuka çıkar, gözlerinden ip gibi yaşlar dökülür, köpüren dudakları yalvarır dururdu:

— Aman hocafendi! bir daha yapmam hocafendi! vallâhi billâhi hocafendi!.. Ayaklarınızın altını öpeyim hocafendi!..

Kim dinler?

Bu yürekler parçalayıcı manzaradan, bu çocuk ıstırabından âdeta marazî bir haz duyuyormuş gibi, gittikçe celâllanan, kuduran koca kavuklu yobaz, içeride yapılan işkencenin dışarıya aksetmesinden çekinerek, feryatları bastırmak gayretile, dehşetten gözleri büyümüş, elleri, ayakları titriyerek öbür çocuklara yüksek sesle ilâhiler okuttururdu.

Aldıkları emri ister istemez ifa mecburiyetinde kalan zavallılar, yerde, izzeti nefsi ile beraber, tabanlarının derileri de parçalanan bedbaht arkadaşlarına baka baka:

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyû deyû!..

diye terennüm ederek, onun gözyaşlarını sanki telmih eder, ufacık gönlünün o andaki duygusuna bilmiyerek tercüman olurlardı.

Derken hocafendi insafa gelir. vurulan değneklerin sayısını kâfi görür, falakaya nihayet verdirdi.

Çocuğu, biraz evvel ayaklarını tutan arkadaşları, koluna girip yerden kaldırırlar, basamadığı için âdeta sürükliye sürükliye avluya indirirler, çeşmenin altına sokarlardı.

O, hâlâ hıçkıra hıçkıra, titriye titriye, acıdan kıvranarak, hayata, kâinata, Allahına bile küskün, akan soğuk suyun, çıplak ve bereli ayaklarına değmesile, ıstırabını hafifletmiye çalışırdı.

Falakanın altına yattıktan sonra eve gidip hastalanan, hattâ bu yüzden ölen akranlarımı hatırlarım. Fakat bu suretle ölüme sebebiyet verip de ceza görmüş herhangi bir hocadan bahsedildiğini hiç işitmedim.

Yüreği yanan ana-babadan davacı olanlar ekseriya davalarının, hocanın beraatı ile neticelendiğini görürlerdi.

Herhalde, o devirlerde okumaktan nefret edip de tahsillerini yarıda bırakanların çoğu sübyan mektebinde falakaya yatmış olanlardır.

Bu da gösterir ki, lüzumsuz ve şuursuz şiddet terbiye ve ıslâh bahsinde mutlaka makûs neticeler verir.

Amma...

Amması var. Ne mi, diye soruyorsunuz? Sizden niçin saklıyayım? Şu anda kendi kendime:

— Ah! diyorum. Bana, şimdi o çağımı iade eden olsa, falakanın altına nasıl da seve seve yatarım!

MUNIF
FEHIM

ARZUHALCI

MAHALLE mektebini bitirmiş, bazan rüştiye tahsili de görmüş, herhalde rık'ası güzelce.. kaideli. Buna mukabil imlâsı hak getire ama, kulaktan kapma birkaç terkip, ibare bellemiş.

— Kaleminden kan damlar.. inci döker.... Dokunaklı yazar! diyorlar.

«O halde niçin bir baltaya sap olmamış da böyle sokakta arzuhalcilik ediyor?» diye dilinizin ucuna bir sual gelir, değil mi? Ona da cevap vereyim. Devlet kapısı, iltimassız, arkasız girilemiyen bir yerdir. Sonra da adama bağlanan cüzî bir aylık senede ya üç, ya dört defa, o da «culûsu hümayûn» gibi, Ramazan, bayram gibi sayılı günlerde. İyisi mi? Arzuhalcilik şüphesiz daha kârlı. Âmiri, memuru, zorlu eshabı mesalihi, devam mecburiyeti, binbir türlü esaret, zillet yok. Cenabıhak rezzakı âlemdir, her kişinin gündelik ekmeğini verir.

Hem bu iş sermaye de istemez. Ufak, değirmi bir masa, bir çini hokka, üç beş tane kamış kalem, birkaç tabaka «Esericedit» kâğıdı ile zarf, bir de ince ve renkli kum dolu rihdan.

Müşteri de o devirde Allaha şükür eksik değil. Okuma yazma bilmiyenler tümen tümen. Kiminin adliyede davası, kiminin de taşrada evlâdı, ayali, yavuklusu, devlet devairinde saplanmış kalmış işi, yüksek makamlara duyuracak derdi var. Var ama, bütün bunları usturuplu, dokunaklı yazmak lâzım. Haydi arzuhalciye!

Gün olur etrafında kesif bir kalabalık görürsünüz. Hepsi biribirinin sırrını keşfetmek istiyormuş gibi kulak kabartırlar. Fakat arzuhalci kurnaz adamdır, bir şey sezdirmez.

— Ne yazdın bakayım?

Diye merakla ve sabırsızlıkla soran ihtiyar nineye:

— Sen oğluma mektup yaz demedin mi? İşte yazıyorum... der.

— Bana para yollasın, buralarda sürünüyorum, sersefil kaldım. Bunları da yaz, e mi?

— Peki valde hanım.

Lâkin o yine bildiğini yazar. Ve bazan öyle ıstılâhlı cümleler kullanır ki, mektubu alan köy imamını, hatibini, muhtarı bir araya topladığı halde manalarını bir türlü sökemez. Öyle ya: «işbu mahalde ve bu sali şeyhuhatımızda nanpareye muhtaç bir hali esef iştimalde kaldığım ecilden çent miktar nakit isbal buyurmanızı kemali suzidiraz ile hassaten niyaz eylerim» i hangi babayiğit anlar?

Zavallı kocakarı ise bu üslûp karşısında hayrandır. Örme kesesinden çil kuruşu titriye titriye çıkarıp masanın üzerine koyarken, bir yandan da söylenir:

— Allah senden razı olsun! Elceğizin dert görmesin, rabbim! Seyislâm kapısındaki kâtiplere taş çıkartıyorsun. İnşallah oğlana tesir eder de para yollar bana!

O gider, bu sefer sıra Mengenli aşçıbaşınındır. Fakat aşçıbaşı ıstılah mıstılâh istemez. Onunkisi düpedüz mektup olmalı..

«Evvelâ mahsusen selâm edip hatırı şerifinizi sual ederim. Eğer bizim hakkımızda suali şerif ve erzanı lâtif buyurulursa, lehülhamt sizlere duadan gayri kusurumuz yoktur..»

— Hah! gördün mü? Hay Allah senden razı olsun!

Bazan çok acele işleri olunp da uzun uzadıya mektup yazdırmıya tahammülleri olmıyanlar için arzuhalci hazır mektuplar da bulundurur. Ver kuruşu, bastır mühürünü, al mektubu, götür postaya at!

Bu usul bir takım yanlışlıklara sebebiyet verir amma, ne ehemmiyeti var? Dumanı doğru çıksın!

Arzuhalciliğin zevkli ve kârlı tarafları da olurdu.

Bakarsın, bol çarşaflara bürünmüş, peçeleri sımsıkı kapalı, iki taze ezile büzüle arzuhalcinin yanına sokulurlar. Başının tenha olmasını önceden kollamışlardır. Adamcağızın yanı başına çömelirler. Hacetlerini arza bir türlü dilleri varamaz. Derken bir tanesi koynundan, katlanmış bir kâğıt çıkarır, arzuhalciye uzatır. Mahcup bir eda ile:

— Şuna bir cevap yazacaksınız, der.

Arzuhalci pişkin adamdır, işi derhal çakmıştır. Gözlüklerini düzeltir, burnuna bir tutam enfiye doldurur, kendisine sunulan kâğıdı kemali ehemmiyetle okumıya koyulur. O okurken de ötekiler hicaptan soğuk terler dökerler.

Kıraatını bitiren arzuhalci eskimiş, yıpranmış bir çit arasından, kenarı güvercinli, pembe, mor, yahut ki, filizi renkte kâğıtlar çıkarır, sorar:

— Hangisine yazayım?

— Pembe daha münasip.

İhtiyar adam gülümser. Evet, pembe daha münasiptir. Çoğu da bu rengi seçer. Zira «pembe, gönlüm sende!» demiye gelir. Aşk muhaberelerinde renklerin de dili vardır!

Tırnağının üzerinde kalemin katını yoklar, kâğıdı katlar, eline alır.

«Tende canım, mürüvvetlu sultanım, efendim;

«Kalbi cariyaneme baisi inşirah olan namei kerimaneleri kaç vakittenberu giriftar olduğum derdi iştiyaka devasaz oldu..»

Kalem, pembe kâğıdın üzerinde cızır cızır işledikçe, sesi peçeli maşûkanın gönlünde tatlı tatlı akisler yapmaktadır.

— Aman, güzel olsun, e mi? Kendisi pek malûmatlıdır.

— Merak etmeyin hanım kızım. «Güldestei mekâtip» te bile böylesinin örneğini bulmak güçtür. O bey, her kime, bunu okusun da gözü mektup görsün!

— Eksik olmayın! Biliriz iyi kâtip olduğunuzu.

Ikına sıkıla adres de verilir. Mektup hazır olup da kendisine teslim edilince gönüllü taze sorar:

— Ne vereceğiz?

Arzuhalci, hanımı şöyle baştan aşağı bir süzer. Çarşafın kumaşından, biçiminden, eldeki eldivenler, yüzükler vesaireden, müşterisinin kalantor olduğuna hükmedebilirse tarife yüksektir.

— İki çeyrek!

Bazan da mürüvvete bırakılır.

— Ne verirseniz!

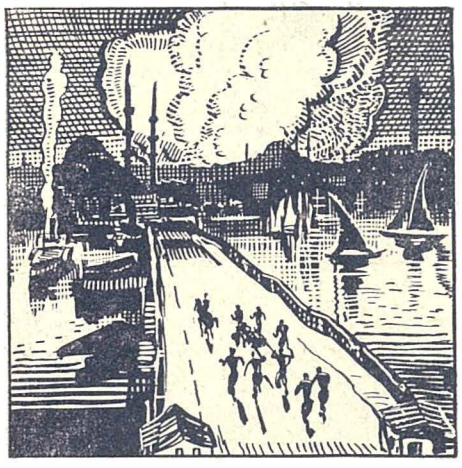
O zaman mecidiye de verildiği olur.

Akşam olunca, arzuhalcinin dükkân kapamak, kepenk indirmek zahmeti yoktur. Masasını olduğu gibi kaldırır, köşedeki bakkala, pulcuya, ahçıya bırakır. Yahut ki, kalemini, hokkasını vesair ötesini berisini ceplerine koyar, masasını Allaha emanet ederek, gider.

Gününü gün etmiş, çoluk ve çocuğunun rızkını çıkarmıştır.

Ve ayni zamanda da, okuyup yazmak nimetinden mahrum olanlara hizmet ederek az çok sevap da kazanmıştır.

عرضحالجى
MUNIE FEHIM

TULUMBACILAR

İSTANBULDA Beyazıt kulesi, karşı yakada da Galata kulesi kocaman payıtahtın geceli gündüzlü gözcülüğünü ederlerdi.

Bilinmez hangi akla hizmet ederek, İstanbulun imarında, Fatih millet, Bizansın, taştan mimarisini terk ile ağaç ve kereste kullanmıştı. Padişahların sarayı bile ahşaptı. Ve bütün bu ahşap yığınını korumak için hiç bir tedbir alınmamıştı. Bilâkis o devrin ısınma, yemek pişirme, aydınlanma vasıtaları şehri daimî yangın tehdidi altında bulundururdu.

Sokakların darlığı, kaldırımların bozukluğu, sondurma vesaitinin kıtlık ve iptidaîliği İstanbul yangınlarını âfet haline getirmişti. Ateş, bir asır içerisinde taundan, koleradan, zelzeleden, harpten daha çok tahribat yapıyordu.

Yeniçeri deyşirmelerinden bir mühtedi, emme basma tulumbayı memlekete soktuğu zaman yalnız bu âfetin önüne geçmeyi, onun zararlarını az da olsa tahdit etmeyi düşünmüştü. Gitgide tulumbacılık bu asıl gayesinin yanında, onu çok daha ötcye geçen ikinci bir gaye edinildi. Salikleri arasında rekabet, caka, fiyaka arzuları uyandı. Her mahallenin sandığı vardı, bir reisin idaresinde teşkilâtı vardı, ve bu teşkilât camianın içinde birer ufak derebeyliği andırıyordu. Okadara kadar ki, «omuzdaşlar» arasında bir niza vuku bulsa mahkemeye düşülmez, reis, yahut ki, ağalar «racon» keserler, davayı «ocak» ta halledcrlerdi.

Önceleri, ağır başlı bir esnaf teşekkülü manzarası arzeden tulumbacılık zamanla birçok hususiyetlerini kaybetti, çığırından çıktı. Ve bu yüzdendir ki [tulumbacı] sıfatı halkın ağzında en ağır tahkir elfazından oldu.

Buna rağmen, şehrin her muhitinde, bilhassa gençlerde tulumbacılığa meyil ve heves edenler çok görülürdü. Hattâ rivayet ederler ki, köşklü tâbir edilen kule nöbetçilerinin yangın haber veren naralarını duyar duymaz, resmî mevki ve sıfatları heveslerini tatmine mani teşkil eden mühim bazı kimseler, makamlarında garip bir lerzeye tutulur, ayılıp bayılırlarmış!

Yangını, yukarıda adları geçen kulelerdeki nöbetçi rasıtlar görür, kule ağasına:

— Ağa! bir çocuğun oldu!.. diye haber verirlerdi. O da sorardı:

— Kız mı? oğlan mı?

Kız, Beyoğlunu, oğlan, İstanbulu kastederdi.

Müteakiben «köşklü» ler dışarıya fırlar, sırtlarında alev rengi ceket, ellerinde kargı olduğu halde koşarak, önce şehrin asayişi ile ilgili makamları, Şehremanetini, Zaptiye kapısını, karakolları vesair resmî devairi haberdar eder, arada bir de sokak başlarında nara atarak halka malûmat verirlerdi. Bu sırada köşklüye:

— Yangın nerede?

Sualini soran olursa, en galiz bir küfürle mukabele görürdü. Bunu bilenler hitaplarını sadece:

— Uğurola!

Şeklinde yapar ve ancak o vakit doğru dürüst cevap alabilirlerdi.

Köşklü yangını haykırır haykırmaz, tulumbacı koğuşlarında ve omuzdaş kahvelerinde bir kaynaşma baş gösterirdi.

Bütün uşaklar, hortumcu, fenerci, vardacı, takım ağaları, acemiler, gönüllüler.. koğuşa seğirtirler, soyunurlar, bir ten fanilâsı, bir dizlik kalırlar, başlarına dört ucu düğümlü birer mendil, yahut ki, birer keçe külâh geçirirler, oradan da ekseriya cami avlusunda duran [sandık] ı sırtladıkları gibi «yallah!» yola düzülürlerdi.

Reis giyimli olarak, at üstünde, fiyakalı, arkadan gider takımın raconunu kollardı.

Takım sırası şöyle idi: En önde anahtarcı, onun arkasında fenerci, hortumcu, sonra orta yerde sandık, sandığın etrafında da kol değiştirmiye hazır omuzdaşlar. Bunlar koşarak, kendi tâbirlerince sandığı uçurarak, giderler, meraklı halkın kesif olduğu noktalarda, Taksimde, Galatasarayında, Karaköyde, Aziziye karakalunun önünde, İstanbulda Yenicami merdivenleri hizasında.. takımlarının hususiyetlerini öven, âdeta parola, döviz mahiyetinde olan naralarını atarak geçerlerdi:

— Haaaayt!.. Karada aslan.. derede kaplan... yetmiş iki buçuk millete duman attıran... Yaman gelir, yaman gider... Pevruz (Firuz) ağanın yiğitleri.. Haaaaayt!..

İstanbul takımlarının içinde, emsaline kiyasen pek namlı olan birkaç tane vardı: Başta Mevlânakapısı takımı olmak üzere, Çeşmemeydanı, Firuzağa, Kocamustafapaşa, Galatasaray, Langa, Lonca takımları uçarılıkta ve sertlikte ün almışlardı.

Bunlar biribirlerinin şöhretini kıskanır, efkârı umumiye karşısında o şöhreti baltalamıya, yıkmıya çabalarlardı. Onun için, böyle günlerde rakip takımların yollarını gözetirler, onları dar ve tenha yerlerde kıstırırlar ve kavgaya tutuşurlardı.

Zavallı şehrin bilmem hangi semti çıralar gibi yanadursun, kimin umurunda? Tulumbacılığın şıarı ateşi söndürüp de hayır işlemekten ziyade, caka etmek, rakipleri, hasımları alt edip de kendi şöhretini (!) arttırmaktı sanki!

Esasen, tulumbalar bir iş görmek isteseler de göremezlerdi. Biri diğerinin üzerine binmiş, kav gibi ahşap köhne evlerden müteşekkil mahalle aralarında, serçe parmağı kalınlığında akan çeşmelerden, sakaların ufacık meşin kırbalarla taşıyacakları su ile, yerden birkaç karış yükseğe fışkıramıyan hortumlarla, İstanbulun o hiç bir şeye benzemiyen, yamanın yamanı yangınlarını söndürmek, tahribatını durdurmak, Hızırın bile başaramıyacağı işti.

Vakaa Abdülhamit, resmî bir de itfaiye teşkilâtı kurup, başına Macaristandan Ziçni paşa adında bir mütahassıs getirmişti. Lâkin o itfaiye de büyük bir işe yaramıyordu. Zira onun da tulumbalarını at çekiyor, kol işletiyor, onun da fedakâr efradı en uzak mesafelere koşarak gidiyordu.

Hele son zamanlarda ziyadesile göbeklenen ve ihtiyarlıyan Macar paşa canlı bir karikatürden başka bir şey değildi.

Bizde itfaiyenin modern ve müessir bir şekil alması ve İstanbulun yangın âfetinden kurtulması ancak Cumhuriyet devrinde mümkün olmuş, bunu da, nur içinde yatsın, eski Şehreminlerinden Haydar bey temelinden kurup, kendi adının daima hayır ile anılmasına sebebiyet vermiştir.

MUNIF
FEHIM

İSTANBULDA RAMAZAN

ON BİR ayın sultanı.. en müstebit bir padişahın tahammül edebildiği biriçik rakip idi. Ona da tahammül edemezdi ya! Siyaset icabı eder görünürdü.

İstanbul halkı da bu zahirî müsaadekârlıktan azamî istifade ederdi. Taat ve ibadete yer ayırmakla beraber, İstanbullular Ramazanı daha ziyade bir yeyinti ve eğlenti ayı sayarlardı.

Daha çok evvelinden evlerde, kıtlığa girilecekmiş gibi, erzak yığmıya başlanır, kilerler, anbarlar, mutfaklar, - tabiî herkesin kendine göre - «Ramazaniyelik» lerle dolar, taşardı. Kimi, bu hazırlıkları, geçen yıldanberi bir bir biriktirilen, bugün için bir kenara konulan peşin para ile yapar, kimi de ya evdeki eşyadan az çok para eden birini okutup, yahut ki, borca girip, neyler eyler tamamlardı.

Ayrıca kaplar kalaylanır, reçeller kaynatılır, turşular kurulur, erişteler kesillr, mutfağın, kilerin ve sofranın eksikleri düzülürdü.

Diğer taraftan, şehrin o vakitki neşe ve nişat merkezi olan Şehzadebaşının şimdi yerinde yeller esen [Direklerarası] kısmı da ayrıca faaliyete geçerdi.

Burası muazzam bir panayır yeri gibiydi: Sıra sıra çaycıların, şerbetçilerin, kıraathanelerin arasına «Ramazaniyelik» mutlaka bir at canbazhanesi, yirmi altı, yirmi yedi gecelik güya yeni repertuvarları ile Mınakyanın [Osmanlı dram kumpanyası], Abdürrezakın, Kel Hasanın, Şevkinin tulûat komedi kumpanyaları, Hamdi efendinin orta oyunu takımı altın bahasına birer salaş kiralarlar, caddeye kadar çıkışamıyan Hayalî Kâtip Salih veya Serçe Mehmet sokak içlerinde ufacık birer mahalle kahvesinde perde kurar, çeşit çeşit hedeflerle bezenmiş atış barakaları peyda olur, Veznecilerde iki, Fevziyenin köşesinde de bir ki, ceman üç eczahanenin camekânlarındaki kocaman kavanozların içi temizlenir, mavili, kırmızılı suları yenilenir, boş arsalara davullu zurnalı açık hava kahveleri yerleşip, binbir dalavereli acubeler, deniz kızları, üç ayaklı tosuncuklar, konuşan kesik başlar vesaire teşhir olunur. Hâsılı payıtahtın bir milyon nüfusunu otuz Ramazan eğlendirecek, oyalıyacak bütün esbap ve vesait hazırlanırdı.

Bunların haricinde, Beyazıt camisinin iç avlusunda bir de yine Ramazaniyelik sergi kurulması ananedendi. Öyle bir sergi idi ki, bu, hem dimağla mideye, hem de nazara hitap ederdi.

Avlunun şimal kapusu erzak satanların, garp tarafı tesbihçiler ve ağızlıkçıların, şark tarafı ise baharat satanların işgali altında bulunurdu. Hereke fabrikasının, Yıldız çini fabrikai hümayûnun, tütün rejisinin, Feshanenin, Karamursal şayak fabrikasının, Kütahya çini mamulûtının, ve sonra da İpekçi Kâninin, Itriyatçı Ahmet Farukînin, Bedestenli Gümüşçü Ali beyin, Kuyumcu Babayan biraderlerin.. biribirinden daha zengin, daha süslü ufacık paviyonları avlunun orta kısmını doldururdu.

Öğle ile ikindi arasında seyrekçe, ikindiden sonra ise kesif bir kalabalık oruç halinin sebebiyet verdiği bir nevi açgözlülükle bu sergiye «yurya!» ederdi.

O günlerde burasını ziyaret edecek herhangi bir yabancı, kendini Avrupa kapılarında ve Avrupaî bir devletin merkezinde değil, ya Cezayir sûklerinden birinde, ya Hindistanın Delhi şehrinde, yahut ki, binbir gece masallarının dekoru içinde sanırdı. Zira Ramazanı şerif münasebetile, bereketi dünyanın yedi iklim, dört köşesinde dillere destan olan Darülhilâfeye o memleketler ahalisinden, heybesini kapan gelmiş, çeşit çeşit, akla gelmiyen metalar getirmişti.

Ötede, kaşık kadar siması toprak altında senelerce yatmış bir heykelin başını andıran lâhurlu bir Hacıbaba:

— Kukuli.. kukuli.. kukuli!..

Diye bağıra bağıra, Hindin keskin ıtırlı baharatını arzederken, beri yanda, Cengiz ordularının herhangi bir akından artakalmış garip bir Buharalı, mermerlerin üzerine yaydığı çiğ renkli çevreleri, başına üşüşenlere satmakla meşğuldü.

Tiryakiler rejinin barakasından Bohça, Göbek, Yaka sigaraları alır, yahut da bağa, zergerdan, gümüş, altın, mücevherli kutularını Fransız enfiyesile doldurturken, boğazlarına düşkün olanlar da, kapı dibindeki bakkallarda pastırma doğratır, sucuk tarttırır, gelin gibi süslenmiş güllâç tekerleklerinden sardırır, Cava, Popof, akkuyruk, tılaî, altınbaş diye acayip acayip isimler taşıyan çaylardan harmanlar yaptırır, yenibahar, kimyon, tarçın, fesfâse, kakule, kişniş vesair baharattan vücude gelmiş bigayet şifalı haltayi kemali itina ile cebine yerleştirir semtinin uzunluğunu ve nakil vasıtalarının kıtlığını nazarı tibare alarak çıkar, giderdi.

Sergide bir hayli para dönerdi. Bilmem hangi ustanın çekmiş olduğu bir anber tesbihin elli altına satıldığı, sanatkârane oymalı bir fil dişi bastonun falanca mabeyinci tarafından, hünkâra takdim olunmak üzere yine yirmi, otuz altına alındığı olurdu.

Kibar ve zengin kimseler, haremlerine verecekleri bayramlık hediyeleri de ekseriya buradan tedarik ederler, Babayan biraderlerin camekânı durmadan boşalır, yine dolardı.

Ve Ramazanın üçünden, dördünden itibaren tâ Kadir gününe kadar hemen bütün İstanbul bu daracık avluda geçit resmi yapardı.

Bir gelen, bir daha gelir, şöyle bir dolaşır, camiye girer, yanık sesli mukabeleci hafızlardan bir iki sûre dinler, çıkar, Şehzadebaşına kadar uzanır, ard arda dizilmiş paytonların, kupa arabaların içindeki yosmaları seyredip bakışlarını nurlandırdıktan sonra yeniden sergiye döner. Mübarek günde din ve dünya zevklerini aklınca birleştirerek felekten kâm alırdı!

MUNIF
FEHIM

SÜRRE ALAYI

HAÇ mevsimi yaklaşırken, her sene, Mekke ile Medeniye başlıca iki yerden deve yüklerile hediyeler giderdi. Bunlardan en mühim olanını «Hadimül haremeyni şerifeyn» sıfatını haiz Osmanlı padişahı, diğerlerini de Mısır Hidivi gönderirdi. Osmanlı padişahınınkine mahmili hümayûn, ötekine de «mahmili Mısrî» denirdi.

Mahmili hümayûn İstanbuldan Şaban ayının tam ortalarında alayı vâlâ ile hareket eder, Üsküdarda Paşakapısında konaklar, oradan da, son zamanlarda şimendiferle Mekkeye isal edilirdi. Ondan evvel, demiryolu yokken, karadan deve sırtında gidermiş. Kurban bayramına yetişecek bir şeyin bukadar erken yola çıkarılması âdeti de oradan kalmış.

Mahmil, yahut ki, Sürrei hümayûn merasimi eski İstanbulun en meraklı manzaralarından birini teşkil eden, en tantanalı, en debdebeli merasimdendi.

Saray olsun, halk olsun buna fevkalâde önem verirlerdi. Zira mahmil, makamatı mübarekeye yalnız padişahın ve saray erkânının değil, müminlerden her kim dilerse onların da armağanlarını iletirdi. Bunun için, ötekinin berikinin, Evkaf nezareti vasıtasile alınır, verilir, bir yüzünde gönderenin, öbür yüzünde de alacak olan kimsenin adresleri işlenmiş, meşinden yapılı «feraşet» çantaları olurdu. Bu çantanın içine sahibi, kudretine göre bir miktar para koyar gönderir, dönüşte de yine ayni çanta ile zemzem, kına, ödağacı, hurma, hakik yüzük, gümüş basur halkası vesaire gibi ufak tefek hediyeler alırdı. Bu hediyeleri gönderen «feraşet vekilleri», İstanbulda kalan ve herhangi bir yüzden bizzat Hacca gidemiyen müekkillerinin namına Kâbede hizmet ve dua eden bir takım fukara idi ki, bütün yıl, işte şundan bundan gelen o paralarla geçinirlerdi.

Sürrei hümayûn, Şabanın on altıncı günü saraydan kalkardı. Devletin emektar, taltife şayan askerî, mülkî veya ilmî ricali arasından seçilen ve mahmili hümayûna tâ Hicaza kadar refakat edecek olan Sürre emini, Evkaf nazırı olan zat ile beraber o gün büyük üniformalarını giyinmiş olarak mabeyine gelir, huzura çıkarlardı. Biraz sonra makamatı mübarekeye, Mekke emirine, Hicaz valisine, Medine muhafızına, Şeyhülhareme, Haremi şerif müdürüne vesair erkâna mahsus hediyelerin bulunduğu sandıklar, Evkaf nezaretinin tedarik ettiği bir devenin sırtına yüklenir, haremden saray bahçesine kızlarağası marifetile çıkarılırdı. Bu esnada padişah pencereye çıkar, Evkaf nazırı ile Sürre emini de bahçeye devenin yanına inerlerdi.

Adet; Kızlarağası deveyi üç defa meydanda dolaştırırdı. Üçüncüsünde padişah, devenin Evkaf nazırına teslimini emretmezse, kızlarağası mazul sayılırdı. Bu sebepten zavallı Arap, üçüncü devir sona ererken fevkalâde helecana düşer, sırmalı üniformasının içinde soğuk terler dökerdi. Eğer gazabı şahaneye uğramaz da işaret alırsa, neye dolaştırıldığını bilmiyen şaşkın hayvanın yularını nazıra teslim eder, o da bir kere dolaştırıp Sürre eminine tevdi eylerdi.

Bu esnada, saray bahçesinde kurbanlar kesilir, buhurdanlar yakılır, tekbirler alınırdı.

Yıldız ve bazan da Dolmabahçe saraylarının bahçelerinde yapılan bu merasim biter bitmez alay yola düzülürdü.

En önde, has ahır atlarından birine binmiş, alayı idareye memur, büyük ünİformalı teşrifatçı, onun arkasında, kaftancıbaşı, müjdecibaşı, kâhya, Sürre emini, mahmili hümayûnu vesair hediye sandıklarını taşıyan develer, akkâm = hekkâmlar kimi atta, kimi yaya giderler, iki taraflı piyade askeri, polisler de mevkibi çerçevelerlerdi.

Mahmil Kabataşa gelince, iskelede hazır bulunan araba vapuruna girer, bu esnada toplar atılır, Sürre uğurlanırdı.

Üsküdarda alay tekrardan, ayni veçhile teşekkül eder, yalnız bu sefer Üsküdar mutasarrıfı ile evkaf memuru ve liva erkânı da içine katılırdı.

Çarşı boyundan, seyire çıkmış kalabalığın arasından geçilerek Doğancılar meydanına çıkılır, oradan da biraz ötede bulunan mutasarrıflık dairesine, [Paşakapısı] na girilirdi.

Burada mutasarrıf Sürreyi makbuz mukabilinde teslim alır, jandarmaların muhafazası altında, tâ büsbütün sevkedileceği güne kadar saklardı.

Böylece merasim de bitmiş olurdu.

Mübarek makamlara, Mekke emirine vesair ileri gelenlere gönderilen hediyeler, her sene birkaç bin liraya mal edilirdi. Nadir ve kıymetli halılar, mürassa avizeler, şamdanlar, baha biçilmez mushaflar, levhalar, puşideler, gümüş perde halkaları, okkalarla buhurlar, sonra emire mahsus sırmalı, elmas ve inci işlemeli kaftan [hil'at], yine mücevherli kılıç, inci tesbih, hâsılı kelâm dünyanın parasını tutan eşya küçük küçük sandıklar içerisinde Hicazın yolunu tutardı.

Daha eskiden bu binbir gece kervanının yolda eşkıya hücumuna uğradığı, soyulduğu ve hediyelerin sahiplerinin ellerine varmadığı da olurmuş. Onun için, çöl başlamadan evvel son mamur merhale olan Şamda bir «Emirülhaç» bir de «muhafız» bulundurmak âdet olmuş. Hicaz demiryolu yapıldıktan sonra da devam eden ve bir prenslik gibi babadan oğula kalan bu önemli ve şerefli ünvanın son sahibi Osmanlı âyan meclisi âzasından Abdürrahman paşa idi.

Fakat artık onun filî bir vazifesi kalmamıştı. Mahmil, herhangi bir tüccar eşyası gibi güzel güzel, Haydarpaşadan, kurşunlu ve mühürlü bir furğuna bindiriliyor, tâ Hicaz toprağında indiriliyordu.

Asırlarca, bukadar külfetlerin, hediyelerin, hususile alâkanın ne semereler verdiğini, ne karşılık gördüğünü Harbı umumîde hepimiz gördük ve hâlâ da unutamayız.. değil mi?

MUNIF
FEHIM

GOYGOYCULAR

SEYYAH sıfatile o devirlerde İstanbula gelmiş olan bir Fransız, buradaki dilenciliğin envaına şaşıp kaldığı ve İstanbulun, sadaka ile geçinenler için âdeta bir cennet olduğunu mektuplarında yazar. Gerçek, İstanbul, oldu olası öyledir. İnsandaki merhamet duygusu hiç bir vakit ve hiç ir yerde buradaki kadar istismar edilmemiş ve bu derece verimli olmamıştır.

Hele o eski ucuzluk ve bolluk devrinde, on para ve hattâ beş paranın bir kıymet ifade eylediği günlerde merhamet aksuvatası pek hararetli idi.

Yamrı yumru sokaklarımızı dolduran kör, topal, uyuz, cüzamlı, sakat, yarı veya tam meczup, zırdeli, uzun saçlı ve tahta sakallı, abalı, teberli, keşküllü, kırbalı, derviş, sebilci, seyyah kıyafetinde.. daha da çeşit mi istersiniz... Bir alay scele adım başında yolunuzu keser, gide gele usanmış bir tahsildar unf ve şiddetile elini uzatarak muhtelif tonda:

— Şey'en lillâh!..

— Hak, dost!

— Fakire bir mangır!

— Huu!..

Diyerek sadaka değil, âdeta haraç isterdi. Yahut ki, meczuplardan ve binaenaleyh halkın o vakitki zan ve telâkkisine göre evliya namzetlerinden ise, diline vird ettiği manasız ve değişmez bir formül ile, yüreği yufka olanlardan, müstakbel şefaatine mahsuben avans alırdı. Bunlardan kaç tanesi hâlâ gözümün önündedir. Çünkü haşarılık ettikçe onlarla korkutulur, usluluğa irca edilirdim.

— Mehmet efendi, adam ol! Adam ol Mehmet efendi!..

Diye diye semt semt dolaşan, çil kuruştan başka para kabul etmiyen, sonra da bir mendil içinde topladığı o kuruşları Boğaziçinin herhangi bir iskelesinden denize döken kocaman başlı, kısacık boylu, şişman ve kötü bakışlı adam benim ihtimal ki en müessir mürebbim olmuştur. Kendisini bilmem hangi kalenin fatihi sandığı için [Paşa] lâkabile anılan Arnavut İslâm ağa, yaz kış İstanbulda anadan doğma gezen Çıplak Mustafa, tanrının günü Ortaköyden Rumelikavağına kadar, küfür savura savura yaya gidip gelen Deli Corci, dili tutuk çocukların ağızlarına şıfalı (!) tükürüğünü sunan Derviş Ahmet o devirde umumun merhametini en çok istismar etmiş olan diğer meşhur simalardı.

Lâkin bunlar sanatlarını her gün icra eden profesyonel dilencilerdi. Bir de, muayyen dinî günlerde, yıllardanberi müessis âdet ve ananelerden istifade ederek o günlerin kudsiyetini daha geniş ölçüde istismar eden bir kısım vardı.

Meselâ Haseneyn efendilerimizin Kerbelâ sahrasında binbir eza ve cefaya katlandıkları ve nihayet şehit edildikleri Muharrem ayı içinde [Goygoycular] meydana çıkardı.

Bunlar bir sürü alelâde dilencilerdi. Fakat o mübarek günlerin yüzü suyu hürmetine başlarına sarık sarıp, sırtlarına birer aba geçirip güya ruhanî bir kisve altında kapı kapı dolaşırlardı.

Kendilerine [Goygoycu] denilmesinin sebebi, her çaldıkları kapının önünde tekrarladıkları, zemin ve zamana uygun bir nevi ilâhinin nakaratı idi.

«Gökte melek, yerde her şey ağlıyor»
«Hey goygoy, canım!..»

Kanbur, zanbur, kör, topal, her biri bir acubei hilkat, ve hepsinin sırtında birer torba, kendilerine verilecek sadakayi tercihan ayniyat olarak alırlardı. Pirinç, fasulye, nohut, horma, kuru bakla, buğday.. hâsılı âşure dediğimiz ve tahsisen Muharrem ayında pişirdiğimiz yemeğin içine ne katılmak âdetse onlardan toplarlardı.

Bununla beraber para verildiği zaman da reddetmezlerdi. Esasen, kısmeti açık olup da torbasını iyice doldurmuş bulunan goygoyculardan ekserisinin, topladıkları erzakı ertesi gün pazarda sattıkları vaki idi.

Mahalle karıları, goygoyculardan, ârsız çocuklarının tethiş ve terbiyesi bakımından pek istifade ederlerdi. Goygoycu, onlar için; bekçi, polis, saka, gör dilenci, eskici yahudi gibi hakikî ve canlı, karakoncoloz, çarşamba karısı kabilinden efsanevî ve mevhum korkuluklardan biri idi.

Velet, katıla katıla yaygarayı bastı mı, anne hanım tehdidini savururdu:

— Dur! Muharrem gelsin de seni goygoycunun torbasına koyayım.. görürsün, gâvurun piçi!! derdi.

O, biribirinden girye seslerle kapının önüne yığılan eciş - bücüş herifler de korkulacak şeylerdi haniya..

Bunlar, bir hekkâm dediğimiz ak kâmlar iki.. Yılda bir defa gelip geçerlerdi ama, az çok hassasiyeti olan çoluk çocuğun maneviyatında da iz bırakırlardı.

O vakitler bolluk zamanı idi. Ben boluk deyince, sakın iktisadiyatımız yolunda gidiyordu da o bolluk ondan ileri geliyordu sanılmasın. Bilâkis o hal, iktisadî esaretimizin bir neticesi idi; ve biz farkında olmadan iflâsa sürükleniyorduk.

İşte o vaziyette tıpkı birer mirasyedi gibi har vurup harman savuruyorduk. Bunu da duyan kapımıza koşuyor, merhametimize hitap ediyor, mutlaka içine bir şey konacağını bildiği için bize avuç açıyordu.

Bu, senelerce böyle sürdü. Tâ ki, hepimiz acı hakikatle, hayatın herkes için bir olan değişmelz ve çetin düsturları ile karşı karşıya geldik.

O zaman goygoycusu da, hekkâmı da tarihe karıştı. Şimdi acısak acısak, işin pitoresk tarafına acıyoruz. Onu da hatırlıyan acaba bugün kaç kişi vardır?

Beyoğlu caddesinin, Galatada Karaköyün, İstanbulda Sultanhamamında asrileştirilmiş bir mahallebici dükkânında önümüze bir kâse âşure konulduğu zaman bu nefis Türk tatlısının muayyen bir mevsimi, gerek pişirilme ve gerek yenilmesinde kendine mahsus usul, âdap ve erkân bulunduğunu, herhangi bir antikacı camekânında gördüğümüz kuğu boyunlu narin ve zarif testilerin bu âşure için hassaten yapılmış olduğunu akıl ve hayalimize bile getirmeyiz.

Nerede kaldı ki, goygoycuları hatırlıyalım, onları bir masal gibi çocuklarımıza anlatalım?

Onlar, Muharrem ayı girdi mi evdeki endam aynalarının yüzüne perde geren, otuz gün tahta kupalarda su içen ve kapılarını neşe ve nişata kapalı bulunduran babalarımızla beraber tarihin bir türlü doymak bilmiyen gayyâsına göçüp gittiler.

MUNIR FEHIM

1035

YEDİGÜN NEŞRİYATI

125 kuruş